

Sociální dynamika v kontextu kodifikací občanského práva

Jan Prokeš

Bakalářská práce
2015

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ

Univerzita Tomáše Bati
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2013/2014

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Jan PROKEŠ
Osobní číslo: H118639
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální pedagogika

Téma práce: Sociální dynamika v kontextu kodifikací občanského práva v ČR

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce. S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na komparaci institutů soukromého práva týkající se sociální problematiky v dobových kodifikacích;
- na rozbor změn v sociální sféře, vyvolaných účinností NOZ;
- na možnosti sociální pedagogiky reagovat na tyto změny v praxi.

Součástí práce bude realizovaný výzkum (kvalitativní, smíšený) zaměřený na zjištění právního názoru a náhledu na občanskoprávní kodifikace ve vztahu se sociálními vlivy.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb. Ústava ČR, ve znění pozdějších předpisů.

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. Listina základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Vládní návrh československého občanského zákoníku z roku 1937.

Císařský patent č. 946/1811 Sb.

Další literatura bude obsažena v Projektu diplomové práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Mgr. Zdeňka Vaňková

Katedra práva a právní vědy

Datum zadání bakalářské práce:

11. listopadu 2013

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. dubna 2014

V Brně dne 11. listopadu 2013

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.

vedoucí ústavu

doc. PaedDr. Slavomír Láca, Ph.D.

vedoucí katedry

Prohlašuji, že

- beru na vědomí, že odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí, že jeden výtisk bakalářské práce bude uložen v příruční knihovně Fakulty humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně a jeden výtisk bude uložen u vedoucího práce;
- byl/a jsem seznámen/a s tím, že na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 2 a 3 autorského zákona mohu užít své dílo – bakalářskou práci nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen připouští-li tak licenční smlouva uzavřená mezi mnou a Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně s tím, že vyrovnání případného přiměřeného příspěvku na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše) bude rovněž předmětem této licenční smlouvy;
- beru na vědomí, že pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tedy pouze k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům;
- beru na vědomí, že pokud je výstupem bakalářské práce jakýkoliv softwarový produkt, považují se za součást práce rovněž i zdrojové kódy, popř. soubory, ze kterých se projekt skládá. Neodevzdání této součásti může být důvodem k neobhájení práce.

Prohlašuji,

- že jsem na bakalářské práci pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.
- že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

V Brně 25.04.2015

.....
podpis diplomanta

ABSTRAKT

Tato práce se zaměřuje na rozbor vybraných institutů občanského práva, majících vztah k sociální pedagogice a v souvislosti se sociální dynamikou popisuje a komparuje jejich vývoj v čase s podrobnějším zaměřením na současný stav právní úpravy. Data jsem zpracovával srovnáváním dobových právních úprav se současným zapojením odborné literatury pro vymezení základních pojmů. Při zpracovávání jsem kladl důraz na vliv právních řádů jako direktiv pro vývoj společnosti a její přístup k rizikovým a sociálně znevýhodněným skupinám. Vytvořené řešení poskytuje ucelený přehled vývoje vybraných institutů a umožňuje jejich pochopení v historickém kontextu a jejich správnou a vhodnou aplikaci v praxi.

Klíčová slova: Sociální dynamika, občanské právo, svéprávnost, člověk, opatrovnictví, manželství, senior.

ABSTRACT

This bachelor thesis focuses on the analysis of selected institutes of civil law, pertaining to the social pedagogy and in the context of the social dynamics describes and compares their evolution over time with a more specific focus on the current state legislation. Data comparing the period I worked with current legislation involving the scientific literature to define the basic concepts. During processing, I emphasized the influence laws as directives for the development of society and its approach to risk and socially disadvantaged groups. Generated Solutions provides a comprehensive survey of selected institutes and allows them to understand the historical context and their correct and appropriate application in practice.

Keywords: Social dynamics, civil law, legal capacity, man, guardianship, marriage, senior.

Děkuji všem, kteří mě při psaní práce podporovali a inspirovali. Především děkuji vedoucí mé práce paní PhDr. Mgr. Zdeňce Vaňkové za odborné vedení a cenné připomínky v průběhu vypracování bakalářské práce. Dále bych rád poděkoval všem přátelům a rodině za podporu a trpělivost, které si velmi vážím. V neposlední řadě děkuji všem respondentům za to, že byli ochotni věnovat mi svůj čas.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Brno, 25. 04. 2015

Jan Prokeš

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1 OSOBY	12
1.1 PRÁVNÍ OSOBNOST	12
1.1.1 Pojem právní osobnosti	12
1.1.2 Vznik právní osobnosti	13
1.1.3 Právní osobnost a přirozená práva	13
1.2 SVÉPRÁVNOST.....	15
1.2.1 Svěprávnost a její omezení do roku 1950	15
1.2.2 Svěprávnost a její omezení v mezidobí roku 1951 až 1964 (tzv. středový kodex).....	16
1.2.3 Svěprávnost a její omezení od roku 1964 do roku 2012.....	17
1.2.4 Svěprávnost a její omezení podle nového občanského zákoníku	18
1.2.5 Shrnutí	21
1.3 PRÁVA ČLOVĚKA PŘEVZATÉHO DO ZDRAVOTNICKÉHO ZAŘÍZENÍ BEZ JEHO SOUHLASU	21
1.3.1 Osobní svoboda.....	21
1.3.2 Zdravotnické zařízení.....	22
1.3.3 Právní úprava převzetí do roku 2006	22
1.3.4 Právní úprava převzetí po roce 2006.....	24
1.3.5 Změny po roce 2014.....	25
1.3.6 Shrnutí	25
2 FORMY PÉČE, PODPORY A ZASTUPOVÁNÍ	27
2.1 OPATROVNICTVÍ.....	27
2.1.1 Vývoj opatrovnictví	27
2.1.2 Opatrovnictví a jeho aspekty po roce 2014.....	28
2.1.3 Shrnutí	31
2.2 NÁPOMOC PŘI ROZHODOVÁNÍ.....	32
2.3 ZASTOUPENÍ ČLENEM DOMÁCNOSTI	34
2.4 SHRNUÍ.....	35
3 MANŽELSTVÍ	37
3.1 UZAVŘENÍ MANŽELSTVÍ A OMEZENÍ VE SVÉPRÁVNOSTI	38
3.2 SHRNUÍ.....	40
4 VÝMĚNEK	42
4.1 VÝVOJ PRÁVNÍ ÚPRAVY.....	42
4.2 SOCIÁLNÍ VÝZNAM VÝMĚNKU	43
4.3 SHRNUÍ.....	44
II PRAKTICKÁ ČÁST	45
5 VLASTNÍ VÝZKUM	46
5.1 METODOLOGIE A CÍLE VÝZKUMU	46
5.2 ZVOLENÁ METODOLOGIE.....	46
5.2.1 Kvalitativní výzkum.....	47

5.2.2	Zvolené typy výzkumu.....	47
5.2.2.1	Strukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami.....	47
5.2.2.2	Narativní rozhovor.....	47
5.3	OTÁZKY K ROZHOVORŮM	47
5.3.1	Otázky – Advokátní praxe:	47
5.3.2	Otázky – Sociální pracovník - Domov pro osoby se zdravotním postižením:	48
5.3.3	Otázky – Sociální pracovník - Domov pro seniory:.....	48
5.3.4	Sociální pracovník – narativní rozhovor	49
5.4	ANALÝZA A INTERPRETACE.....	49
5.4.1	Analýza odpovědí sociálních pracovníků	50
5.4.2	Analýza odpovědí odborníka právní praxe	52
5.4.3	Analýza odpovědi sociálního pracovníka – narativní rozhovor.....	54
6	SHRNUTÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	55
	ZÁVĚR	57
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	59
	SEZNAM POUŽITÉ LEGISLATIVY.....	61
	SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	62
	SEZNAM TABULEK.....	63
	SEZNAM PŘÍLOH.....	64

ÚVOD

Vývoj a změny společenských vztahů v čase ovlivňuje mnoho faktorů. Jsou jimi kultura, národnost, náboženství nebo třeba i klimatické podmínky. Jedním z nevlivnějších činitelů je však téměř vždy nějaký vnitřní řád, kterým se chování ve společnosti reguluje. Nejčastěji je jím v obecné rovině řád právní. Mezilidské vztahy a poměry ve společnosti mohou mít ve formě **materiálních pramenů práva** vliv na vznik a změny právního řádu, naopak ale právní řád jako **formální pramen práva** velkou měrou determinuje mezilidské vztahy do budoucnosti. Pojem právní řád však zde nemusíme chápat striktně v podobě dnešního právního řádu. Obecně jde o soubor pravidel, stanovených autoritou, disponujících vynutitelností a možností udělení sankce.

Podíváme-li se hlouběji do historie, zjistíme, že jím mohlo být například pouze několik příkazů vůdce kmene, později nařízení panovníka nebo vrchnosti. Následně tyto pravidla získávala podobu zvykového práva a v dnešní době jsou u nás přijímány a vydávány zákonodárným sborem, formou normativních právních aktů. V každé z těchto podob právo ovlivňovalo mezilidské vztahy všech dotčených subjektů. Tento vztah výstižně popisuje jeden z výroků starořímského právníka a rétora *Cicero* (106 – 43 př. n. l.) „*Ubi societas, ibi ius*“ – kde je společnost, tam je právo. Důkazem, že tento názor je konstantní, je myšlenka *Eugena Ehrlich* (1862 – 1922) „*Těžiště veškerého právního vývoje nespočívá ani v zákonodárství, ani v právní vědě, ani v nalézání práva, nýbrž ve společnosti samé.*“ Stěžejním pojmem, který vychází na povrch na přelomu 19. Století a to v souladu s těmito myšlenkami, je tzv. **Sociální jurisprudence**.

Její snahou je **integrace práva a společenských věd** s takovým výsledkem, aby bylo právo chápáno jako společenský fenomén, jako společenská síla fungující v procesu interakce práva a jeho institutů na jedné straně a přístupů, postojů a aktivit lidí řízených právem na druhé straně.

Při diferenciaci práva do různých odvětví, nejlépe odráží aspekty mezilidských vztahů stěžejní **kodifikace občanského práva**, a to jak v minulosti, kde pomohou vysvětlit a popsat jevy, které se ve společnosti nacházely, tak v současnosti umožní zachytit vliv a účelnost momentálních opatření na společnost. Výsledky těchto dvou činností, tedy „poučení se z minulosti“ a „zhodnocení současnosti“ mohou predikovat vývoj společenských vztahů a posloužit ke zkvalitnění prostředků regulujících chování v následujících obdobích.

Tato práce se na tyto právní kodifikace zaměřuje a na vybraných institutech, nejvíce se dotýkajících problematiky sociální pedagogiky, popisuje jejich vývoj v čase v souvislostech ovlivňování.

Práce si neklade za cíl vytvořit vyčerpávající výčet nejpodstatnějších institutů občanského práva ani vytvořit jejich akademický rozbor. Naopak se soustředí pouze na instituty, mající užší vztah k sociální pedagogice jako například instituty týkající se rodinně právních vztahů (osvojení, švagrovství apod.) nebo vztahů osobnostních (právní osobnost, svéprávnost apod.) a popisuje jejich dynamický vývoj v právní historii.

V teoretické části práce jsou jednotlivé instituty podrobněji popsány a to se zaměřením na rozbor jejich právní úpravy v historických právních kodifikacích. Větší důraz je pro účely praxe i praktické části této práce kladen na jejich podobu v novém občanském zákoníku.

V praktické části této bakalářské práce se věnuji rozhovorům s odborníky s dlouholetou praxí v sociálních službách a právní praxi. Závěr práce tyto dvě části propojuje a přichází s kvalifikovaným hodnocením a názorem na aktuální právní úpravu s možnými doporučeními pro úpravu budoucí (de lege ferenda).

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 OSOBY

Osoby, jako základní stavební články společnosti, není v obecné rovině třeba blíže specifikovat. S právním vymezením subjektů je tomu však opačně. To je důležité zejména pro stanovení působnosti (v tomto případě osobní), tedy určení těch, na které účinky právního předpisu dopadají. Dvojití dělení osob, na osoby fyzické a právnické samozřejmě zůstává zachováno. Tato práce se ale dále zaměřuje pouze na **osobu fyzickou**, zejména na její vymezení s akcentem na přirozenoprávní pojetí.

1.1 Právní osobnost

V občansko-právních kodifikacích má tato část velký vliv na koncepci celého kodexu. Ukazuje totiž, jak daný předpis chápe **člověka**. Ač se to na první pohled nemusí zdát, daleko více než majetkovými vztahy se nový občanský zákoník zajímá právě člověkem samotným. Zejména ochranou jeho **přirozených práv** a umožněním jejich výkonu.

1.1.1 Pojem právní osobnosti

Pod tímto pojmem se skrývá označení všech subjektů, kteří jsou způsobilí k tomu, mít práva a povinnosti. Proto byla OZ označována jako *způsobilost k právům a povinnostem*, neboli právní subjektivita. Nový občanský zákoník se v terminologii vrací zpět před rok 1950 a znovu ji nazývá *právní osobnost*. Podle názoru autora této práce je to v kontextu následujících ustanovení pojem výstižnější, neboť NOZ dále říká, že *práva může mít a vykonávat jen osoba. Povinnost lze uložit jen osobě a jen vůči ní lze plnění povinnosti vymáhat. (§ 17 NOZ)*. Také je to dle autora této práce pojem nadřazený pojmu svéprávnost. Do roku 2012 byly tyto pojmy označeny jako dvě „způsobilosti“, tedy mimo *způsobilost k právům a povinnostem* (právní osobnost) ještě *způsobilost k právním úkonům*. Toto pojetí působí mylným dojmem rovnosti těchto vlastností. Z jejich podstaty je patrné, že právní osobnost musí být splněna jako první. Aby mohl člověk užívat práva, musí být nejdříve jeho subjektem.

Inspirace opět pramení z Obecného zákoníku občanského, konkrétně dochází ke spojení materie v §§ 15 a 16 ABGB do § 19 NOZ. Důležitá je také změna v užívání pojmů *člověk* a *fyzická osoba*. I když NOZ v § 18 s pojmem fyzické osoby počítá, dále pracuje s pojmem *člověk*. Je tím mimo jiné dán akcent na přirozenoprávní podstatu právní osobnosti člověka a na široký rozsah osobní působnosti předpisu, na rozdíl například u dříve užívaného pojmu *občan*. Člověk je tedy právní osobností svého práva (*sui iuris*), již od narození a

právní předpis pouze stanovuje limity práv a povinností z toho plynoucích. Naproti tomu osoba právnická je osobou pouze fiktivní a subjektivitu získává až na základě zákona.

1.1.2 Vznik právní osobnosti

Dle § 23 NOZ má člověk právní osobnost od narození až do smrti. Moderní právo považuje za subjekt práva i tzv. *nasciturus*. Jedná se o právní označení nenarozeného dítěte, s tím předpokladem, že se však živé narodí. Člověku je tak zpětně přiznána právní osobnost nad rámec § 23. Toto pravidlo platilo i dříve. Nově je však jeho úprava podrobnější. Rozdíl najdeme v § 25 NOZ ve srovnání s § 7 zákona č.40/1964.

§ 7 zní: *„Způsobilost fyzické osoby mít práva a povinnosti vzniká narozením. Tuto způsobilost má i počaté dítě, narodí-li se živé.“*

§ 25 zní: *„Na počaté dítě se hledí jako na již narozené, pokud to vyhovuje jeho zájmům. Má se za to, že se dítě narodilo živé. Nenarodí-li se však živé, hledí se na něj, jako by nikdy nebylo.“*

Zatímco dříve platná legislativa přiznává nascituru práva i povinnosti, dle nové úpravy je třeba nejdříve řešit otázku jeho zájmu. Dítě je takto chráněno například od nabytí předluženého dědictví.

1.1.3 Právní osobnost a přirozená práva

Pro příklad jsem zvolil k rozboru jedno z úvodních ustanovení § 3 odst. 1 NOZ: *„Soukromé právo chrání důstojnost a svobodu člověka i jeho přirozené právo brát se o vlastní štěstí a štěstí jeho rodiny nebo lidí jemu blízkých takovým způsobem, jenž nepůsobí bezdůvodně újmu druhým.“*

Už ze samotné pozice tohoto ustanovení, tedy umístění mezi základní zásady, lze vyčíst důležitost **jedince**, nejen společnosti jako celku. Přinejmenším za neobvyklé v legislativní technice, se dá považovat užití pojmu „štěstí“. Je na první pohled patrné, že pojem přinese řadu interpretačních otázek, jejichž hranice nám může dát jen judikatura. Nicméně se nedá popřít, že zapadá do kontextu celé kodifikace a jen podtrhuje převahu zaměření na člověka jako individuum, nikoli pouze na blaho společnosti jako celku.

Důraz na přirozené právo člověka brát se o vlastní štěstí neodpovídá jen běžně přijímané představě, že si každý člověk přeje být šťastný. Pojetí § 3 odst. 1 vychází z poznání, že svoboda člověka není samoúčelná. Ve vztahu k soukromým záležitostem člověka má svůj cíl,

kterým je osobní štěstí. Přijatá koncepce má své filosofické a sociální zdůvodnění spjaté s tradicí i současností evropského myšlení od antiky po dnešek. (Důvodová zpráva, zákon 89/2012 Sb.)

Thomas Jefferson v návrhu Deklarace nezávislosti dokonce zařadil usilování o štěstí mezi tři základní a nezcizitelná práva, a to vedle práva na život a svobodu. „...*unalienable Rights, that among these are Life, Liberty and the pursuit of Happiness*“ (*Text declaration of independence.*). Thomas Jefferson chápal **štěstí jako všestranný sociální a kulturní rozvoj jednotlivce.**

Aristoteles zase viděl vlastní štěstí jako aspekt, který motivuje člověka k soudržnosti, konání dobra a pomoci ostatním. (Důvodová zpráva, zákon 89/2012 Sb.)

Podobně se k ochraně zájmů jedince měl stavět i obecný zákoník občanský 946/1811 (ABGB) a to na základě tzv. Hortenovy osnovy z konce 18. stol., ale znění se do konečné verze zákoníku, právě vzhledem k politickým poměrům absolutistického státu. Pod tato přirozená práva, lze podřadit zejména výše zmíněnou důstojnost, svobodu a podle názoru autora této práce i podrobněji rozebrané právo na tzv. osobní štěstí.

Do kontrastu se současnou legislativou lze uvést také vývoj úpravy této problematiky v občanském zákoníku z roku 1964. Zásady občanskoprávních vztahů měly za úkol vyjadřovat společenské základy československého občanského práva a měly sloužit jako vykládací pravidla a směrnice pro aplikaci všech ustanovení občanského zákoníku. (Schelle, K. 2004, s. 34). Ve znění pocházejícím ještě z prvních let existence této kodifikace plnila účel rozebírané problematiky preambule. „*Občanský zákoník vychází z jednoty socialistické ekonomiky a ze souladu zájmů společnosti a občanů*“. Čl. I zněl takto: „*Základem občanskoprávních vztahů je socialistické společenské zřízení*.“, Čl. II. „*Zdrojem uspokojování osobních potřeb občanů je neustále se rozvíjející společenská výroba založená na socialistickém společenském vlastnictví; každý je povinen toto vlastnictví všestranně rozvíjet, upevňovat a chránit*.“ Štěstí bychom v uvedeném hledali pod pojmem „osobní potřeby občanů“. Zákonodárce zde přímo definuje i obsah štěstí, tedy „rozvíjející se společenskou výrobu“. Nejen že je tento přístup k právní úpravě nevhodný s hlediska **sociální dynamiky**, kdy se výklad pojmu v čase může měnit současně s vývojem společnosti, ale také je patrný autoritativní přístup zákonodárce. Ten člověku přímo říká, co je jeho štěstím. Tento přístup jde přesně proti základním zásadám soukromoprávní metody právní regulace, na

kterých kodifikace občanského práva stojí. Tedy zejména **minimalizace** zásahů státu do užívání práva a naopak co nejširší dispozice pro subjekty, tedy právní osobnosti.

V novele, účinné r. 1992 se preambule jako celek ruší a do § 1 se dostává následující znění: „*Úprava občanskoprávních vztahů přispívá k naplňování občanských práv a svobod, zejména ochrany osobnosti a nedotknutelnosti vlastnictví.*“ I když autoritativní přístup vymizel, právní úprava byla jen odstraněna, nikoli nahrazena, přičemž z již výše zmíněných pramenů je začlenění této právní úpravy vhodné.

Nejen z umístění těchto ustanovení je možné poznat jejich význam, ale vyjádření těchto zásad, je nesmírně důležité pro řešení tzv. hard cases. Tedy takových případů, kdy není možné případ vyřešit pouze aplikací určité normy, ale dle zásad a principů, na kterých je kodifikace postavena.

1.2 Svěprávnost

Pojem svěprávnost nahrazuje do konce roku 2013 užívanou „*způsobilost k právním úkonům*“. I nadále však základ tohoto institutu spočívá v možnosti subjektu práva, tedy „*právní osobnosti*“ nabývat vlastním jednáním práva a brát na sebe povinnosti. V samotné podstatě institutu se kromě jeho terminologie nic nemění. Důležitou změnou je úprava jejího omezení. Podle nové právní úpravy již nemůže dojít k úplnému zbavení člověka svěprávnosti. Ta mu může být za určitých podmínek pouze omezena. Následkem uplatnění institutu omezení svěprávnosti či stanovení rozdílných podmínek pro její nabývání, je razantní zásah do práv a svobod člověka, zejména do jeho autonomie vůle a jejího projevu.

1.2.1 Svěprávnost a její omezení do roku 1950

První komplexnější úpravu, která brala v úvahu potřebu ochrany osob nízkého věku či s duševní poruchou byl Obecný zákoník občanský 946/1811, který vymezoval kategorie osob, jež touto ochranou disponují a císařské nařízení č. 207 z roku 1916, které se zabývalo již konkrétním rozsahem, existencí a změnami způsobilosti k právním úkonům.

Obecný zákoník občanský v ustanovení § 21 upravuje obecnou kategorizaci osob, jež používají pro nedostatek let – **Děti, nedospělci, nezletilci** nebo pro vady ducha – **zuřiví, šílení a blbí** zvláštní ochrany zákonů.

Způsobilost k právním činům byla dle rakouského práva 19. Století omezena věkem tak, že děti do dovršení sedmého roku věku nebyly vůbec způsobilé. Nedospělí ve věku od 8 let

do 14 let byli způsobilí, pokud jednali ve svůj vlastní prospěch. Dospělí čili nezletilí v užším smyslu slova ve věkové kategorii 15 let až 24 let, směli volně nakládat se svým majetkem. Za zletilé byly považovány osoby, které dovršily 24 let, byly pokládány za úplně svéprávné. (Vojáček, L., Tauchen, J., Schelle, K. 2011, s. 158).

Tuto kategorizaci se občanský zákoník inspiroval již římsko-právním pojetím postupného nabývání svéprávnosti.

Řád o zbavení svéprávnosti (dále jen „řád“) následně upravoval, za častého odkazu na ustanovení § 21 ABGB, v jakém rozsahu mohou být osoby, omezovány či zbavovány svéprávnosti.

Důvodem pro **úplné zbavení svéprávnosti** byla dle § 1 řádu duševní choroba nebo slabomyslnost, kdy si tato osoba nebyla schopna obstarávat své záležitosti. Tato osoba se po zbavení svéprávnosti v právním postavení rovnala dítěti.

Částečné zbavení bylo možné u zletilých osob, jež sice nebyly nezpůsobilé, aby samy obstarávaly své záležitosti, potřebovaly však pro duševní chorobu nebo slabomyslnost k řádnému obstarávání svých záležitostí podpůrce. Dále v případě marnotratnictví či pijáctví.

1.2.2 Svěprávnost a její omezení v mezidobí roku 1951 až 1964 (tzv. středový kodex)

Právní předpis, který obecný zákoník občanský nahradil, byl zákon č. 141/1950. Nově přijatý občanský zákoník měl za úkol opustit tradiční principy, na kterých stálo dosavadní soukromé právo, a nahradit je novými odpovídajícími novému uspořádání naší společnosti (Kočárková, 2011, s. 12).

I přes snahy odklonit se od tradičních hodnot, upravených obecným zákoníkem občanským, se to v případě svéprávnosti Kategorizace osob dle věku a s tím spojené postupné nabývání svéprávnosti zůstalo zachováno. Došlo pouze k úpravě jednotlivých věkových hranic. Problematika zde byla upravena v ustanovení § 9 a následujících tohoto občanského zákoníku. Ve většině případů byla hranice o něco snížena. Za dítě, tedy subjektu bez způsobilosti k právním úkonům, byla považována osoba, mladší šesti let. Osoba, jež dovršila 6 rok, byla dle § 12 způsobilá jen k právním úkonům, které jsou výhradně k jeho prospěchu, a k uzavírání smluv, při nichž se plní hned při jejich uzavření a které jsou přiměřené jeho věku. Dovršením 15 let věku, mohl nezletilý uzavírat pracovní smlouvy a disponovat s odměnou za práci. Svěprávnost v plném rozsahu nabyla osoba dnem 18. narozenin.

Právě dřívější dosažení způsobilosti v oblasti pracovněprávní bylo jedním z nových prvků, zavedených touto kodifikací. O určitých **aspektech sociální dynamiky** zde vypovídá účel zavedení tohoto normativního řešení. Tím bylo omezení vlivu rodičů na dospívající děti s odůvodněním, které uvádí důvodová zpráva, že o potřebnou opravu chybného rozhodnutí dítěte se postarají referáty práce a sociální péče. (Důvodová zpráva zákon č. 89/2012).

I v případě zbavení a omezení svéprávnosti se právní úprava téměř nelišila, pouze korespondovala s pozměněnými věkovými hranicemi a byla výslovně zmíněna i nezbytnost **nepřechodnosti** duševní poruchy. V tomto posunu lze spatřit určitou reflexi přirozeného vývoje ve společnosti, a to zejména postupu medicíny a celkové zdravotní a sociální péče o člověka. Z důvodu, že byl tento kodex již veden určitými politickými ambicemi, je tento přístup, při komparaci s jinými ustanoveními kodexu výrazný. Má totiž prvky přirozeno-právního přístupu, neboť se snaží o ochranu svobodné vůle jedince.

V této kodifikaci také vzniká dualismus pojmosloví způsobilosti k právním úkonům a svéprávnosti.

1.2.3 Svěprávnost a její omezení od roku 1964 do roku 2012

Zákon č. 40/1964 byl kodexem, jež doprovázel mou vlastní a několik současných generací každodenním životem dlouhou dobu. Jeho účinnost byla s ohledy na dynamiku našeho právního řádu úctyhodná. V oblasti, jež je předmětem rozboru v této kapitole, se jí dostalo nejméně podrobné úpravy s porovnáním s kodifikacemi předešlými i s tou následující. Základní změny se dostalo jak pojmosloví, tak samotné úpravě tohoto institutu. Pojem svéprávnost, byl nahrazen způsobilostí k právním úkonům.

Další změnou bylo odstranění jednotlivých věkových hranic a nahrazeno pouze jednou a to dovršením věku 18 let za součinnosti s institutem rozumové a mravní vyspělosti. Opět nám zde do jisté míry pomůže znění důvodové zprávy:

„Odstraňují se dosavadní další věkové hranice, které se ukázaly mechanickými a nepraktickými a které při běžných právních úkonech, například při nákupu spotřebních předmětů, nebyly vůbec zjišťovány. Místo nich klade osnova důraz na rozumovou a mravní vyspělost nezletilých a na povahu právního úkonu, k němuž má dojít.“

Stát tak přenesl rozhodovací odpovědnost na druhou stranu právního vztahu, který s nezletilým vznikal. Opět je zde výrazný projev sociální dynamiky, zapříčiněný globalizací společnosti. Do této doby do výše uvedeného právního vztahu vstupovaly osoby, navzájem

dobře známé. Prodávající v obci zkrátka věděl, kolik nezletilému je a mohl se tak snadno právní úpravou řídit. S rozvojem společnosti se ale tato kritéria, mající svůj základ již v římském právu, stala zastaralými a ve společnosti nepoužitelnými. I když řešení není nejtřetnějším právě z důvodu nejasnosti a uložení poměrně těžkého břemene na jeden ze subjektů právního vztahu, vývoj byl nutný a jistý standard ochrany nezletilých i osob s nimi vstupujících do právních vztahů byl zachován. Podrobnější analýza s důsledky této rektifikační změny však přesahuje možnosti této práce.

Bez odezvy by nemělo zůstat také znění důvodové zprávy tohoto právního předpisu, které argumentuje pro tuto změnu v názvu pojmů.

„Zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům rozhodnutím soudu je opatření v zájmu těch, kteří nemají možnost své jednání ovládnout nebo jeho následky posoudit. Aby vyjádřila, že jde o ochranu jejich zájmů, upouští osnova od pojmu zbavení svéprávnosti, který byl pocíťován jako znevažující. Místo částečného zbavení svéprávnosti zavádí osnova omezení způsobilosti k právním úkonům, přičemž rozsah omezení určí soud ve svém rozhodnutí v každém jednotlivém případě.“ (Důvodová zpráva zák. č. 40/1964)

Zajímavé je, že ke změně došlo z důvodu neetičnosti pojmu v souvislosti se zbavením způsobilosti, tedy s jeho dispozicí, obvykle související s duševně postiženými.

Přístup k samotnému zbavení a omezení způsobilosti k právním úkonům se od předešlé úpravy příliš nemění. Nadále zůstává možnost jak zbavení tak omezení, přičemž přibývá ustanovení o zrušení rozhodnutí, stanovující tuto skutečnost, a to v případě, změní-li se nebo odpadnou-li důvody, které k takovému rozhodnutí vedly.

V souvislosti s částí 1.1.1. této práce bych také zmínil jedinou změnu tohoto ustanovení o způsobilosti k právním úkonům, kterou tato kodifikace za dobu své účinnosti zaznamenala a to po roce 1991 a pouze ve změně slova „občan“ na slovo „fyzická osoba“.

Důvod tohoto vývoje je pravděpodobně zřejmý a bude zmíněn v konečném shrnutí této kapitoly.

1.2.4 Svěprávnost a její omezení podle nového občanského zákoníku

Kodifikace, která vyvolala a beze sporu neustále vyvolává řadu diskusí a polemik, tedy zákon č. 89/2012 „nový“ občanský zákoník, se této problematiky samozřejmě také dotkl a to ve srovnání s předešlými právními předpisy poměrně rozsáhle. První, již zmíněnou změnou, bylo navrácení k označení způsobilosti k právním úkonům za svěprávnost. Dle

důvodové zprávy k tomuto zákonu byla změna nezbytná kvůli současnému upuštění od pojmu právního úkonu a zákonodárce má „*označení „svéprávnost“ za věcně správné, neboť vyjadřuje, že kdo je s to vlastním jednáním nabývat subjektivní práva a zavazovat se k povinnostem, je osobou svého práva (sui iuris).*“ (Důvodová zpráva zákon č. 89/2012)

Pro rozdělení osob zůstává nadále jediným rozhodným kritériem věk a to nezměněných 18 let. Zákon však v §§ 30 a 31 výslovně uvádí rozdělení na osoby zletilé a nezletilé. S výkladem těchto ustanovení za současného užití důvodové zprávy však není možné vkládat rovnítko mezi osoby plně svéprávné a zletilé. Zletilým se člověk stane 18 rokem věku, plně svéprávným zpravidla také, ale není možné opomenout **emancipaci** a **sňatek**.

Z důvodu, že institut emancipace je v našem právním řádu novým či spíše obrozeným prvkem, rozhodl jsem se pro jeho bližší, nikoli však vyčerpávající rozbor. Z pohledu hmotně-právní úpravy se mu věnuje ustanovení § 37 zákona č. 89/2012. Do jisté míry se podobá institutu povolení manželství dle § 672, nýbrž jeho účel i způsob úpravy je odlišný. Požadavkem na subjekt, který může zahájit řízení, je **nezletilý**, jež dovršil **16 let** a nevyužil § 672 a **není** tedy **plně svéprávný**, je osvědčena jeho **schopnost sám se živit** a obstarat si své záležitosti a s tímto postupem souhlasí zákonný zástupce nezletilého. Zákonodárce neopomněl ani únikovou klauzuli dle § 37 odst. 1 věta druhá: „*V ostatních případech soud vyhoví návrhu, je-li to z vážných důvodů v zájmu nezletilého.*“ I když důvodová zpráva zmiňuje inspiraci v právních řádech Quebecu a Ruska, je tato právní úprava velmi podobná institutu „*Prominutí let*“ upravenému v § 252 ABGB.

Společnost zde reaguje na vývoj situací, kdy je stále častěji nezletilý schopen sám se živit a oprostít se tak od vlivu zákonného zástupce, který může být v nesouladu s jeho zájmy. Nejčastěji se jedná o případy mladých programátorů, profesionálních hráčů počítačových her či úspěšných mladých modelek. Zde může lpění rodiče na konzervativních hodnotách být dítěti k neprospěchu a v případě, že se soudy alespoň přiblíží k postavě ideálního právníka Herkula, zmíněného významným filosofem Ronaldem Dworkinem a budou schopny spravedlivého posouzení zájmu dítěte, nemohu tuto právní úpravu jinak než kvitovat.

Nyní bych však již přešel k vývoji právní úpravy institucionálního zásahu do svéprávnosti člověka.

Poprvé v historii **není umožněno** podle současně platné legislativy subjekt práva **zbavit** svéprávnosti v plném rozsahu a významné je také ustanovení § 64, které vylučuje z rozhodnutí o omezení svéprávnosti znemožnit člověku samostatně právně jednat v běž-

ných záležitostech každodenního života. Výklad tohoto pojmu bude, podle názoru autora této práce, muset být však spíše restriktivní, neboť by zasahoval do smyslu a účelu omezení. Novinkou je také institut **předběžného prohlášení**, upraven v § 38. Do jisté míry se podobá závěti, a je určen člověku, kterému hrozí blízké zhoršení zdravotního stavu, které by mělo za následek zásah do jeho svéprávnosti. To však nevylučuje jeho zhotovení naprosto zdravím člověkem. Je v něm možné disponovat autonomií vůle například ve výběru opatrovníka, správě svého jmění, zajištění obydlí apod. Z důvodu, že podrobnější rozbor míří nad možnosti této práce, je vhodné pouze zmínit, že jeho formální a do určité míry i obsahová stránka se podobá závěti. Rozdílem jsou hlavně účinky, které nastávají v případě závěti až po smrti zůstavitele (*mortis causa*), v případě prohlášení až omezením svéprávnosti.

Z hlediska sociální dynamiky je však nejkontrastnější změnou již zmíněné zamezení úplného zbavení svéprávnosti. Je obecně známé, že tento institut byl v minulosti nadužíván, což koresponduje i se statistickými údaji kdy ke dni 31. 12. 2010 činil počet osob zbavených způsobilosti k právním úkonům 26 520 osob a několikanásobně tak převyšoval počet osob pouze omezených, kterých ke stejnému datu bylo 5741 (Kořínková, 2013)

Soudy šly takto cestou nejmenšího odporu, kdy nároky na posudky, osvědčující rozhodovací schopnosti osoby, jež měla být svéprávnosti zbavena, byly minimální a rozhodování téměř strojové bez individuálního soustředění na jedince. Toto rozhodování však bylo v souladu s principy, na kterých byl předešlý kodex vystavěn. V dnešním občanském zákoníku, by tato úprava nemohla obstát, neboť to jeho principy, rozebrány v předešlých kapitolách nepřipouští. Společnost se zkrátka poučila, a vydáním takového předpisu, cílí na „převýchovu“ svých subjektů v péči o osoby, postižené duševní poruchou. Na první místo klade jejich autonomii vůle a její omezení posouvá až do sfér *ultima ratio*. Předcházet by mu mělo zvažování tzv. „předzásahových institutů“ jako jsou **nápomoc při rozhodování a zastoupení členem domácnosti**, jež jsou podrobněji rozebrány v následující kapitole. Často se mezi tyto instituty řadí i již zmíněné **předběžné prohlášení**. Já však tento názor nezastávám, neboť k jeho „aktivaci“ je nezbytné zahájení řízení o omezení svéprávnosti. Nejedná se tak o způsob vyhnutí se omezení, ale je pouze jakýmsi vodítkem či direktivem pro rozhodování soudu.

Když už k omezení dojde, tento subjekt není takovému rozhodnutí vydán na pospas až do konce života, ale dle § 59 nejvýše na dobu tří let. Poté soud případ znovu projedná a rozhodne znovu. Jinak právní účinky rozhodnutí zanikají. V předešlé právní úpravě existovalo

sice ustanovení o možnosti změny či zrušení rozhodnutí, avšak v praxi pouze na podnět, neboť soud svojí činností skutečný stav rozhodovacích schopností jedince sám neměl šanci ani zájem zjistit. Takto je k tomu přinucen ze zákona a to dle § 3033 i u osob, zbavených způsobilosti k právním úkonům dle zákona č. 40/1964.

1.2.5 Shrnutí

V rozebrané problematice jsme mohli dobře pozorovat, jak se právní úprava měnila v závislosti na momentálním pohledu společnosti na jedince, s narušenou rozhodovací schopností. I když se jednalo o kodexy, jež byly motivovány státnickými a politickými ambicemi a v mnoha ohledech naprosto odlišné, v rozebírané úpravě se až na jemné niance (velmi stručná úprava v zákoně. 40/1964) nelišily a jejich vývoj byl kontinuální. Péče o takto znevýhodněného jedince se vyvíjela správným směrem až k dnešnímu stavu, kdy je naprosto v popředí zájem o jeho co největší míru socializace, ochrany autonomie vůle a neustálého dozoru nad jeho skutečným duševním stavem.

1.3 Práva člověka převzatého do zdravotnického zařízení bez jeho souhlasu

Pozice tohoto institutu v této práci není nikterak náhodná. Úzce totiž souvisí s dvěma, již výše uvedenými a stejně jako v předchozích se budu více soustředit na vztah právní úpravy k osobám se ztíženou rozhodovací schopností.

1.3.1 Osobní svoboda

Člověku, jako **právní osobnosti** náleží široké spektrum práva a svobod, garantovaných mimo jiné právními akty nejvyšší právní síly. Mezi těmi na prvních příčkách nalezneme i právo na osobní svobodu a svobodu pohybu a pobytu, dnes legislativně zakotveny jako čl. 8/1 a čl. 14/1 Listiny. Osobní svoboda je výstižně definována „*jako určitý prostor, kde se člověk svobodně pohybuje, vyvíjí, projevuje, žije.*“ (Klíma, K. 2009, s. 990.).

Tato svoboda člověku náleží, její realizaci ale provádí projevem své vůle. Pokud tedy dříve nedisponoval **svéprávností**, byla pro něj svoboda pohybu a pobytu nenaplněnou proklamací. Omezení osobní svobody je možné v právním řádu pozorovat ve dvou rovinách. První rovina je trestně či správně právní, kdy je člověku omezena jako sankce za protiprávní jednání a druhá jako omezení na základě práva občanského, kdy je motivační složkou naopak právo člověka a společnosti na zdravotní péči.

1.3.2 Zdravotnické zařízení

Definiční rozbor tohoto pojmu není významný jen pro správný výklad samotného účelu tohoto institutu, ale také bych prostřednictvím něj chtěl účelně vymezit rozsah rozboru této kapitoly.

V právním řádu se v několika předpisech uvádí mnoho různých označení, jako například „zařízení poskytující zdravotní péči“, „zdravotní ústav“, „zdravotnické zařízení“ a konečně také „zařízení sociálních služeb“. Právě v případě zařízení, které poskytuje sociální služby, se můžeme dostat do výkladového problému a pod zařízení poskytující zdravotní péči dle § 104 NOZ jej nezařadit. Dle mého názoru je zde však na místě užití extenzivního výkladu a to v souladu s přihlédnutím k úmyslu a účelu zákona, který je podrobněji popsán např. v kapitole 1.1.3 této práce. Podobnou argumentaci uvádí i pan JUDr. Karel Svoboda, Ph.D (Svoboda, 2014)

Zde zmiňuje, že smyslem a účelem zařízení dle § 104 „je nejen stabilizace zdraví umístěného, ale i všeobecná péče o jeho potřeby“.

Nepopírám, že odlišnost terminologie je zde nevhodná, nicméně opačný doslovný výklad, který lpí na gramatických zásadách, by byl v rozporu s hodnotami a principy, na kterých zákon stojí a které je třeba při výkladu brát v úvahu. Ke stejnému výsledku dojdeme i za použití výkladu *reductio ad absurdum*, kdy by v intencích § 104 bylo možné bránit se převzetí bez souhlasu v nemocnicích a zdravotnických klinikách, ale nikoli však v domovech důchodců. Takovýto výklad je samotnou logikou nepřijatelný.

V souvislosti se zaměřením práce, se budu dále přednostněji věnovat skutečnost, majícím souvislost se zařízeními poskytujícím sociální služby a nebude-li uvedeno jinak, budu tento pojem považovat za synonymum k pojmu zdravotnické zařízení.

1.3.3 Právní úprava převzetí do roku 2006

Počátky vzniku právní úpravy převzetí do zdravotnického zařízení jsou spojeny se vznikem právního státu a rozvojem ústavnosti. V období Rakouska – Uherska bylo přijato nařízení 71/1874, které upravovalo toliko procesní stránku převzetí. Stanovovalo například, koho je možné do zařízení, tehdy ústavu pomatených, hospitalizovat. Těmi byly pouze osoby choré na mysl a na duchu a k převzetí se vyžadovalo lékařské vyšetření, ne starší než 14 dní. S hmotně právní úpravou jsme si museli vystačit v obecné rovině ochrany

osobní svobody v předpisech ústavního práva a později konkrétnějších podzákoných předpisů. Orgánem, který v detenčním řízení o převzetí rozhodoval, byl vždy soud.

Prvním uceleným právním předpisem, který se tomuto institutu věnoval, byl Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu. Zmíněný zákon ale tuto situaci změnil a následně roli soudů do určité míry převzaly národní výbory, později obecní úřady. Výrazně tak byla oslabena ochrana osobní svobody pro nuceně hospitalizované jedince. Soudní řízení v této věci možné bylo, avšak pouze z omezených důvodů a navrhovatelem byl dle § 24 odst. 2 a 4 jedinec sám, osoby jemu blízké nebo opatrovník, popřípadě dají-li k tomu podnět zdravotnické zařízení, orgány Revolučního odborového hnutí nebo jiné společenské organizace. Ty v případě nesouhlasu s rozhodnutím orgánu místní samosprávy podávaly návrh na jeho přezkoumání soudem. Podle mého názoru však nebyl přístup k jednotlivým podatelům rovný. Pokud podával podnět k přezkumu sám nemocný, naděje na úspěch v řízení neměl téměř žádné. Podobně na tom byly osoby jemu blízké. V případě opatrovníka a společenských organizací mohl být výsledek daleko příznivější, chyběla však motivace k podání podnětu. K tomuto faktu docházím mimo jiné i z výkladu principů tohoto předpisu, jež v preambuli uvádí: *„Zdraví je významným činitelem v rozvoji výrobních sil...Socialistické společenské zřízení, v němž je zájem společnosti na zdraví lidu v souladu se zájmem jednotlivců...“* Opět můžeme vidět, že socialistická společnost se staví do paternalistické role a sama tak nejlépe ví, co je pro jedince dobré.

Velkým mezníkem bylo přijetí ústavních právních předpisů, zejména Ústavy a Listiny, a v nich garantované osobní svobody a dle čl. 8 odst. 6 také výslovné zákonitosti detence: *„Zákon stanoví, ve kterých případech může být osoba převzata nebo držena v ústavní zdravotnické péči bez svého souhlasu. Takové opatření musí být do 24 hodin oznámeno soudu, který o tomto umístění rozhodne do 7 dnů.“* Vedle těchto nemohla dosavadní úprava procesního postupu při hospitalizaci bez souhlasu zákon obstát a byla tak v této části nutná novelizace. A právě ta do oblasti rozhodování zasáhla asi nejvíce. Ustanovení §§ 23 a 24 bylo plně v intencích výše uvedeného článku Listiny a stanovuje opět rozhodovací pravomoc soudům.

Při komparaci ustanovení § 23 odst. 4 a po novele § 23 odst. 3 však nalezneme kontinuitní vývoj, což vypovídá i o kvalitě ustanovení, které zní: *„Je-li neodkladné provedení vyšetřovacího nebo léčebného výkonu nezbytné k záchraně života nebo zdraví dítěte anebo osoby zbavené způsobilosti k právním úkonům a odpírají-li rodiče nebo opatrovník souhlas, je*

ošetřující lékař oprávněn rozhodnout o provedení výkonu. Toto ustanovení se týká dětí, které nemohou vzhledem k své rozumové vyspělosti posoudit nezbytnost takového výkonu.“

Kvalita ustanovení však vyvstane pouze při jeho správném výkladu a následně aplikaci. Výklad by měl být opět spíše restriktivní a aplikován jen na hraniční situace, s co možná největší snahou o ochranu svobodné vůle hospitalizovaného.

1.3.4 Právní úprava převzetí po roce 2006

Účinností zákona č. 108/2006 o sociálních službách a následnou novelou zákona o péči o zdraví lidu byla sociální péče od zdravotní diferencována a ustanovení § 89 vytvořilo určitou dvoukolejnost pro hospitalizaci pacienta bez souhlasu v zařízeních poskytovatele sociálních služeb. Dochází k velmi podrobné úpravě postupu poskytování takovéto péče bez souhlasu. Uvedené ustanovení zakotvuje povinnost, užít opatření omezující pohyb osob až tehdy, pokud byla neúspěšně použita jiná opatření a nejdříve využít možnosti slovního zklidnění situace a jiné způsoby pro zklidnění situace, například odvrácení pozornosti, rozptýlení, aktivní naslouchání. Pokud předem omezující opatření nepomohou, lze zakročit nejdříve pomocí fyzických úchopů, poté umístěním osoby do místnosti zřízené k bezpečnému pobytu, popřípadě na základě ordinace lékaře lze použít léky.

Poskytoval je také povinen bez zbytečného odkladu informovat zákonného zástupce.

Takovéto znění právního předpisu, lze považovat s jistou mírou nadsázky téměř jako příručku poskytování sociální péče v krizových situacích. A protože je působnost zákona, jak jinak než všeobecná, lze ji chápat jako snahu „naučit“ společnost správnému zacházení s osobami, takovouto péči vyžadujícími. Důvodová zpráva k tomuto zákonu výstižně uvádí společenské změny a tedy nedostatky v právní úpravě před jeho účinností. *„Jedinec, který se ocitá v nepříznivé sociální situaci, je považován spíše za objekt působení systému a nikoliv za aktivního činitele, jehož objektivizované potřeby a projevy vůle jak situaci řešit by měly být určující pro formu pomoci.“* Pro navazující změny, vnášející další prvky antropocentrizmu do právního řádu bych rád zmínil také znění důvodové zprávy k zákonu o zdravotních službách:

*„Zásadní rozdíl mezi zákonem o zdravotních službách a zákonem o péči o zdraví lidu spočívá v úpravě postavení pacienta. Pacient se stává rovnocenným účastníkem procesu poskytování zdravotních služeb, důraz je kladen na jeho práva a individuální potřeby. **Právo lidu je nahrazeno právem pacienta.**“* (Důvodová zpráva zákona č. 372/2011 Sb.)

1.3.5 Změny po roce 2014

Právní úprava zvláštních zákonů, týkajících se této problematiky se, až na obecné změny terminologie, nemění. Nové prvky do ní ale vnáší účinnost zákona č. 89/2012, která má povahu obecného právního předpisu. Motivaci k této úpravě nám sdělí jak jinak než jeho důvodová zpráva:

„Předně se navrhuje zdůraznit, že při zjištění zákonného důvodu pro zadržení člověka ve zdravotnickém zařízení nepostačuje jen formální přístup, ale musí být vždy zkoumáno, nepostačí-li v konkrétním případě namísto detence mírnější a méně omezující opatření, což je zvláště u osob duševně nemocných a osob chorobně závislých na návykových látkách zvažovat plně namístě. Rovněž se navrhuje zdůraznit, že ani podání návrhu na omezení svéprávnosti samo o sobě nezakládá právní důvod k zadržení dotčené osoby v příslušném zařízení.“ (Důvodová zpráva NOZ)

Může se zajisté jevit zbytečné, uvádět tuto problematiku znovu v dalším právním předpise, když už je výslovně upravena v předpisech, těmto odvětvím takříkajíc „šitých na míru“. Důvod je ale mimo jiné ten, že **obecná právní úprava platí všude tam, kam nedosáhne speciální**. Zákonodárce tak myslí na případy, které nebude možné pod zvláštní právní úpravy zařadit ať již z důvodu zvláštních okolností, tak z důvodu změny zvláštní právní úpravy. Nastavuje tedy určitý standard, který by měla společnost, jako celek dodržovat.

Nový občanský zákoník také stanovuje právo umístěného člověka na přezkum jeho zdravotního stavu, zdravotní dokumentace nebo vyjádření ošetřujícího lékaře o neschopnosti úsudku a projevit přání samostatně lékařem, nezávislým na poskytovateli zdravotních služeb.

Nově si také může umístěný člověk obstarat důvěrníka. Jedná se o osobu, jejíž postavení se podobá koliznímu opatrovníkovi. Ten byl zřizován za účelem hájení procesních práv umístěného, pokud byl hospitalizován na návrh svého zákonného zástupce nebo opatrovníka. Důvěrník však hájí veškerá práva, náležející umístěnému člověku.

1.3.6 Shrnutí

Nelze než konstatovat, že vývoj i v této oblasti směřuje stejným směrem jako v předchozích kapitolách. Právní úprava se probouzí z formalismu a snaží se zasahovat do práv hospitalizovaného jen výjimečně a výslovně uvádí povinnost zvážit co nejméně invazivní metody péče o člověka. Zčásti je možné vypořádat aspekty sociálního modelu postižení dle

Marečkové a Matiaška, *kdy z hlediska osob s duševním postižením je důležité uznání toho, že poskytování zdravotní péče tak, jak si představují zdravotničtí odborníci, nemusí vždy být v nejlepším zájmu člověka s postižením.* (Marečková, Matiaško 2010, s. 38). Tuto kapitolu bych chtěl uzavřít řečnickou otázkou, zda existuje příznivější přínos, který může právo sociální pedagogice a sociální práci dát, než poskytnutí co nejširšího prostoru pro edukaci a rozvíjení plného potenciálu každého jednotlivce v prostoru jeho osobní svobody a autonomie vůle?

2 FORMY PÉČE, PODPORY A ZASTUPOVÁNÍ

2.1 Opatrovnictví

Opatrovnictví je možné definovat jako právní poměr mezi opatrovancem, tedy osobou plně nesvéprávnou, a opatrovníkem - osobou plně svéprávnou, která hájí zájmy opatrovance a vykonává jeho práva v rozsahu, v jakém mu byl prostřednictvím soudu omezen. Jedná se o institut, který je se sociální prací a potažmo i sociální pedagogikou spjatý asi nejvíce z mnohou vybraných. Při jeho realizaci dochází, nebo lépe řečeno mělo by docházet k přímému kontaktu s osobami se sníženou rozhodovací schopností a za použití empatie, solidarity a všeobecných znalostí zejména z oblasti psychologie, psychiatrie a pedagogiky jevit snahu o rozvoj jejich osobnosti. I když na profesní úrovni tento rozvoj sám opatrovník neprovádí, měl by být osobou, opatrovanci nejbližší a jeho jednání by mělo být naprosto v zájmu rozvoje osobnosti opatrovance. Tyto aspekty ještě častěji chybí, je-li opatrovancem obec. A protože se jedná o vztah či poměr právní, nezbytné jsou alespoň přiměřené znalosti práva. Několikrát jsem se setkal s kritikou právní úpravy, která je jen velmi stručná a neklade téměř žádné nároky na osobnost opatrovníka. Kritizovanou úpravou byl nejvíce občanský zákoník předchozí, tedy zákon 40/1964 Sb. Dále bych chtěl stručněji popsat vývoj tohoto institutu ve významných bodech dynamiky vývoje právního řádu, stejně jako výše. Také bych rád zmínil svůj názor na kritiku stručnosti. Podle mě není vždy řešením snaha o co nejpodrobnější právní předpis. Ba naopak se tento účel stává často kontraproduktivním. K tomu by mohlo snadno dojít tak, že pokud by byl kladen na osobu opatrovníka zákonný požadavek určité úrovně znalostí, opatrovníků by bylo ještě méně než nyní a nakonec by vše skončilo na obcích. Stejně tak by dopadlo například zavedení zvláštní odpovědnosti. Naopak by se ze soudů, které zde fungují hlavně jako orgány kontrolní, mohly stát z větší části orgány poradní.

2.1.1 Vývoj opatrovnictví

Počátky opatrovnictví jako právního poměru, popsaného výše, se datují až do dob Římského práva. A to, jako v mnoha jiných případech, důsledností nešetřilo. Rozlišovalo hned několik druhů opatrovnictví. Tím mohlo být opatrovnictví nad šilencem, marnotratníkem, nad ochromeným a opatrovnictví pro jediné právní jednání. (Juričková, Ivanová, Filka 2013, s. 20).

Ve starověku a středověku dochází k cílené separaci osob, vyžadujících speciální péči a to v církevních institucích, azylech a špitálech. Společnost se nejdříve učí sociálnímu zacházení s těmito jedinci a až poté dochází ke znovuobjevení římskoprávních tradic a hodnot.

Ty jsou zakotveny až v ABGB a souvisejících předpisech, zejména zákoně č. 20/1877 o úpravě poručenských a opatrovnických věcí. Dle tohoto zákona je opatrovnictví občanskou povinností a odmítnutí z jiných, než zákonných důvodů je sankcionováno pokutou. Též negativně vymezuje osobu opatrovníka. Nemohla jím být osoba starší 60 let, osoba, která již v opatrovnickém poměru je, pečuje o pět dětí, byla zbavena otcovské moci nebo vede pohoršlivý život. (Juríčková, Ivanová, Filka 2013, s. 22 a 33).

Nahrazující právní předpisy následovaly v letech 1950 a 1964. Oba občanské zákoníky byly již v této práci mnohokrát zmíněny, což platí i o jejich ideologii a době, ve které vznikaly. Oba také při úpravě tohoto institutu kooperovaly ještě se zákonem č. 265/1949 o právu rodinném a v něm upravenému poručenství. Tato ustanovení se pro opatrovnictví užila přiměřeně. V prvním jmenovaném zákoníku, mi chybí alespoň minimální vodítko pro soud při rozhodování koho ustanovit za opatrovníka. Například osoba opatrovanci blízká, rodinný příslušník apod. Toto již v následujícím kodexu nalezneme, ale až od roku 1992 s předchozím přijetím významných ústavních předpisů. Opět vidíme pomyslnou křivku vývoje právní úpravy, která se začíná soustředit na příznivé prostředí a zájmy opatrovance. Z právní úpravy, však stále vyplývá formalismus a statický přístup k péči a podpoře opatrovaných osob. Preferován je také stále princip náhradního rozhodování. Tento přístup je možné kvalifikovat jako tzv. **medicínský model postižení**. *Postižení ve smyslu tělesné či duševní vady a postižení ve smyslu charakteristiky jedince jsou podle tohoto modelu ve vztahu příčinné souvislosti. Tento přístup má také tendenci k segregaci a vylučování lidí s postižením z většinové společnosti* (Marečková, Matiaško 2010, s. 33 - 34).

2.1.2 Opatrovnictví a jeho aspekty po roce 2014

Nový občanský zákoník rozšiřuje právní úpravu opatrovnictví z 5 paragrafů na 28 a zavádí nový institut opatrovnické rady.

Mezi zajímavé změny bych zařadil následující. V souladu s obecnými ustanoveními §§ 457 a násl. je například opatrovníkovi výslovně zakázáno, „odejmout opatrovanému věc zvláštní obliby, ledaže to odůvodňuje ohrožení jeho života či zdraví, a jedná-li se o nezletilého, který není plně svéprávný, také jiný závažný důvod. Věc zvláštní obliby musí být zastoupenému ponechána i při jeho umístění ve zdravotnickém zařízení, v zařízení sociálních

služeb, zařízení sociálně-právní ochrany dětí nebo podobném zařízení.“ Zvláštní oblibu je zde možné chápat v obecné rovině, jako silnější vztah k určitému předmětu, například fotce či prstýnku po rodinném příslušníkovi. Ten tedy nemůže být bez souhlasu opatrovaného kupříkladu převzat do úschovy. A ve vztahu k odbornější sociální práci, si lze představit třeba odebrání provázku autistovi. Není tedy chráněn pouze majetkoprávní aspekt a právo se zde snaží upozornit na výjimečnost citových vazeb opatrovance.

Ve zvláštních ustanoveních o opatrovnictví, tedy v §§ 465 až 471 najdeme například možnost soudu uložit opatrovníkovi povinnost, sjednat si pojištění odpovědnosti za škodu způsobenou opatrovanci. Jako velmi vhodné vidím výslovné stanovení povinnosti *„udržovat s opatrovancem vhodným způsobem a v potřebném rozsahu pravidelné spojení, projevovat o opatrovance skutečný zájem, jakož i dbát o jeho zdravotní stav a starat se o naplnění opatrovancových práv a chránit jeho zájmy.*“ Jako méně realizovatelné se mi zdá splnění povinnosti srozumitelného seznámení opatrovance s povahou a následky opatrovníkových rozhodnutí. Zde jsou podle mého názoru kladeny vysoké požadavky na úroveň sociálních schopností obou subjektů vztahu a povinnost spíše odpovídá právnímu poměru podpůrce a podporovaného, jež je rozebrán níže. Pokud by totiž povinnost mohla být vždy řádně splněna, mohl by úkon učinit již sám opatrovaný.

Novým, avšak do určité míry obrozeným prvkem je institut tzv. **opatrovnické rady**. Na úvod si dovoluji citovat znění důvodové zprávy NOZ. *„Opatrovníkem má být předně ustanovena osoba opatrovanci blízká; není-li to možné, sleduje osnova i náhradní řešení, protože člověk nemůže v situaci, kdy potřebuje pomoc tohoto rázu, zůstat bez pomoci a ochrany.*

Zkušenost učí, že je nebezpečné svěřit osudy člověka výlučně jiné osobě. Proto se s přihlédnutím k někdejší instituci poručenských rad, kterou znalo naše starší právo, zavádí jako kolektivní a ve vztahu k opatrovníkovi konzultativní orgán a kontrolní orgán o třech členech - opatrovnická rada - složený z osob opatrovanci blízkých.“

Při srovnání právních úprav ale dojdeme k závěru, že podobnost institutů není příliš velká. Zatímco poručenské rady, měly fungovat jako poradní orgány soudu a být stálými radami, dnešní vzor opatrovnických rad je odlišný. Vznikají ad hoc, vždy k jednotlivému právnímu poměru mezi opatrovníkem a opatrovancem. Jejich pravomoc má na rozdíl od rad poručenských širší rozměr.

Opatrovnická rada vzniká volbou na schůzi osob blízkých a přátel opatrovance, která je z jejich podnětu, nebo z podnětu opatrovance svolána opatrovníkem, popřípadě soudem.

Sejde-li se více jak pět osob, je možné ji ustavit. Dle ustanovení § 472 zákona 89/2012 se schůze může účastnit každá osoba, opatrovanci blízká a kdokoli z jeho přátel, třebaže nebyl pozván. Požadavky na samotné členy rady jsou však vyšší. Dle § 473 odst. 2 „*může být členem opatrovnické rady jen osoba, která o opatrovance osvědčí dlouhodobý a vážný zájem a schopnost projevat jej i do budoucna a jejíž zájmy neodporují zájmům opatrovance. Opatrovník nemůže být členem opatrovnické rady.*“ Minimální počet členů rady, je stanoven na tři a rozhoduje většina přítomných členů. Výjimečně může pravomoci opatrovnické rady vykonávat jen jedna osoba, způsobilá účastnit se ustavující schůze. To přichází v úvahu, není-li dostatek osob pro vytvoření řádné rady. O tomto zvláštním režimu opatrovnické rady rozhoduje soud na návrh osoby, způsobilé účastnit se ustavující schůze a také přímo jmenuje osobu, která bude působnost rady vykonávat. I když je z legislativy patrné, že úmyslem zákonodárce je ponechat co nejširší škálu rozhodování na okolí, blízkém opatrovanci, tak v tomto případě mi přijde, že opatrovnická rada ztrácí svůj smysl i účel, neboť nedochází ke konsenzu více osob, hájících zájmy opatrovance, a často bude snahou takto ustavené rady komplikovat opatrovníkovi jeho činnost. Téměř každý názor těchto dvou osob na postup ve věcech, týkajících se opatrovance bude rozdílný a nakonec bude vždy opět rozhodovat soud.

Věci, které spadají do působnosti rady, stanovuje zákon negativním vymezením záležitostí, které opatrovník nesmí učinit bez souhlasu rady. Jsou upraveny v ustanovení § 480 a je možné je rozdělit na záležitosti, týkající se osoby opatrovance a jeho majetku. Pro zaměření této práce, zde uvedu pouze rozhodování o osobě opatrovance. Uvedené ustanovení v odstavci prvním uvádí:

Bez souhlasu opatrovnické rady nesmí opatrovník rozhodnout o:

- a) změně bydliště opatrovance,*
- b) umístění opatrovance do uzavřeného ústavu nebo podobného zařízení v případě, kdy to zdravotní stav opatrovance zjevně nevyžaduje, nebo*
- c) zásazích do integrity opatrovance, nejedná-li se o zákroky bez závažných následků.*

Následující odstavec upravuje zásahy do majetkové sféry opatrovance a ve třetím odstavci, je opatrovnické radě svěřena pravomoc, v zájmu opatrovance, vymezit další rozhodnutí opatrovníka, která podléhají jejímu souhlasu. Taková usnesení nesmí omezovat opatrovní-

ka nad míru přiměřenou okolnostem. Zastávám stejný názor jako soudce Okresního soudu Plzeň město, JUDr. Karel Svoboda Ph.D.

„Nelze pominout, že opatrovník, nikoli opatrovnická rada, nese odpovědnost za řádný průběh opatrovnictví. Opatrovnická rada proto může omezující usnesení přijmout jen s ohledem na mimořádné okolnosti případu, např. pokud lze očekávat, že konkrétní úkon opatrovníka, který za běžných okolností nebo u jiného opatrovance zásadně neovlivní poměry opatrovance, může mít zvláštní důsledky.“ (Hrádek, 2013, s. 20)

Mimo výše uvedené opatrovnická rada projednává činnost opatrovníka v záležitostech opatrovance, rozhoduje o odměně, vyplácené opatrovníkovi a popřípadě podává návrh na jeho odvolání či na zrušení opatrovnictví. Jde-li například o rozhodování ve věcech osobního stavu opatrovance či jiné záležitosti dle § 483, neobejde se opatrovník bez předchozího souhlasu soudu. I v těchto případech je však opatrovnické radě dána možnost mít vliv na rozhodnutí ve věci. Soud ji totiž vyzve k poskytnutí stanoviska.

Významnou roli mají také, dle již účinné úpravy, právnické osoby, jejichž hlavní činnost spočívá v péči o osoby se zdravotním postižením a ochraně jejich zájmů. Dle § 484 odst. 1 může takováto právnická osoba iniciovat svolání schůze k ustavení opatrovnické rady, a pokud působí v České republice nepřetržitě alespoň tři roky a byla s opatrovancem v pravidelném spojení alespoň tři měsíce, má právo být členem opatrovnické rady nebo se účastnit jejího zasedání, schůze k ustavení opatrovnické rady a navrhnout soudu, aby rozhodnutí opatrovnické rady zrušil a nahradil je svým rozhodnutím.

Dle Hrádka: *„Hmotněprávní nárok právnické osoby ke členství v radě totiž zákon koncipuje jako oprávnění, které je nezávislé na vůli jiných osob, a proto je nelze vázat na volbu. Právnická osoba se tedy stává členem opatrovnické rady, jakmile svoji vůli vstoupit do rady oznámí předsedovi rady, opatrovníku a soudu.“* (Hrádek, 2013, s. 21).

Díky tomuto se tyto subjekty dostávají z pozice nezúčastněného kontrolora, kdy jejich aktivní působení záviselo téměř jen na vůli opatrovníka, do pozice rozhodujícího subjektu, i když s určenými limity.

2.1.3 Shrnutí

Z uvedeného vyplývá, že v oblasti opatrovnictví došlo k obrovskému nárůstu jak kvantitativního rozsahu právní úpravy, tak i kvalitativní úrovně úpravy jednotlivých práv a povinností subjektů tohoto právního poměru. Zákonodárce se snaží kolem opatrovance vytvořit

prostředí, složené z osob, kterým důvěřuje a které o něj projevují zájem v materiálním smyslu slova. Upřednostňuje rozhodování takových osob před rozhodováním soudu, který výkonu opatrovnictví nyní jen dozoruje, v relativně vzdálenějším postavení. Pokud to však bude třeba, může soud svoji působnost rozšířit. Takovýto přístup je také možné chápat jako určitou deinstitucionalizaci v právním slova smyslu. Je možné ji srovnat se smyslem z pohledu sociální péče jako „*přesun poskytované péče z instituce do přirozeného prostředí klienta – komunity*.“ (Prudíková, str. 53)

Dle důvodové zprávy má díky tomuto dojít ke snížení zatížení soudů v rozhodování o těchto záležitostech. To je však třeba presumovat řádnou funkci všeho, výše uvedeného. Například v případě sporů opatrovníka s opatrovnickou radou, může být výsledek kontraproduktivní. Důležité tedy bude povědomí zúčastněných osob o právní úpravě a jejího teleologického výkladu, kdy smyslem a účelem je bez pochyby osobní svoboda, důstojnost a hájení zájmů opatrovance. Je nezbytně nutné zmínit, že v tomto případě mají velký vliv na přijatou právní úpravu mezinárodní vztahy, zejména „*Úmluva o právech osob se zdravotním postižením*“ (dále také jen „*Úmluva*“)

2.2 Nápomoc při rozhodování

Nápomoc při rozhodování je jedním z institutů, které občanský zákoník zavádí, jako tzv. předomezující opatření. Tímto doplňuje svoji myšlenku co nejširšího respektu k autonomii vůle jedince a odsouvá omezení svéprávnosti a případné opatrovnictví až jako poslední možné řešení. Více k tomuto úhlu pohledu je uvedeno v části 1.2.4 této práce.

Jádrem této problematiky je §§ 45 – 48 zákona č. 89/2012 Sb. Při detailním rozboru bychom však museli vzít spoustu přílehlajících předpisů, souvisejících vždy s aktivitou, která by s nápomocí byla spojena (účastenství v řízení apod.) Zde se budu zabývat pouze základním rozbohem institutu, jeho historií a sociálními hledisky.

Z následujícího znění důvodové zprávy je možné vyčíst nedostatky právní úpravy předešlé, tedy zejména zákona 40/1964 Sb. a také účel nové právní úpravy.

„Platný právní stav vychází z pojetí umožňujícího při postižení člověka duševní poruchou podlamující jeho schopnost samostatně právně jednat jen systém náhradního rozhodování, kdy opatrovník rozhoduje o člověku namísto něho. Návrh zákonné úpravy podpory při rozhodování vychází z pojetí tzv. podporovaného rozhodování (supported decision-making). Podle tohoto pojetí v určitých případech postačí asistence jiné osoby - ve funkci do určité

míry formalizované - která se bude účastnit právních jednání podporované osoby, aniž je nutné zasahovat do její svéprávnosti. Podpůrce tudíž na rozdíl od opatrovníka nejedná namísto osoby se zdravotním postižením, ale jedná společně s ní.“

Jak dále uvádí důvodová zpráva, zavedení tohoto institutu je také splněním závazku státu dle čl. 12/3 a čl. 12/4 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením, kde se smluvní státy zavazují k zajištění přístupu k asistenci pro osoby se zdravotním postižením a to způsobem, zamezujícím zneužití. Proto již zmíněné soudní schválení.

Právní vztah nápomoci vzniká smlouvou mezi podpůrcem a podporovaným. Zvláštním specifikem je nezbytné schválení smlouvy soudem pro její účinnost. Tento proces by opět neměl být pouze formálním krokem, ale soud by se měl zabývat vymezenou působností podpůrce a komparovat sjednaná práva a povinnosti se zájmy podporovaného. Při správné funkci by se podle mého názoru měl tento z počátku právní poměr stát více poměrem sociálním. Podpůrcem by měla být osoba, schopná podporovanému nejen pomoci v rozhodování a realizaci právního jednání, ale být mu mentorem a bude-li toho schopna, na podporovaného působit edukativně. Převažující částí podporovaných budou pravděpodobně senioři. Pokud by bylo možné poskytnout jejich podpůrci základní přehled nejen v oblasti práva, ale například v oblasti Gerontopedagogiky, potřeba podpůrce se může v čase snížit až na minimum, neboť by mělo docházet k postupné samostatnosti podporovaného a jeho začlenění do společnosti.

V některých publikacích je uváděn jako zdroj právní inspirace tohoto institutu právní řád kanadské provincie Québec. Podle mého názoru ale není třeba zacházet až do takto vzdáleného právního řádu. Například Anglie se s právní úpravou vypořádala přijetím Mental Capacity Act již v roce 2005 a upřednostňuje pomoc rodinných příslušníků a přátel. Na ostrovech také působí nezávislé organizace, podobné zdejším spolkům tzv. community (support) organizations (groups), které mimo jiné služby podpory poskytují. V německé právní úpravě je podporované rozhodování naprosto upřednostňováno a opatrovnictví je omezeno časově na dobu maximálně 7 let a pouze v limitované podobě. Všechny právní úpravy se shodují s privilegovaným okruhem výběru podpůrců a to z co nejbližšího okolí podporovaného. (epravo.cz, 2014).

2.3 Zastoupení členem domácnosti

Tento institut doplňuje a uzavírá výčet prostředků, kterými je možné po účinnosti zákona č. 89/2012 disponovat ve sférách, kde jsme si museli do této doby vystačit s opatrovnictvím, obvykle všeobecným po rozhodnutí o zbavení způsobilosti k právním úkonům. V tomto případě je právní úprava velmi podobná předchozí nápomoci při rozhodování. Pouze se drobně mění způsob založení tohoto právního poměru. Na rozdíl od předchozího, kdy bude v drtivé většině uzavřena smlouva v písemné podobě, která bude podrobně upravovat práva a povinnosti stran, zde soudu postačí prohlášení zástupce, že chce zastupovat svého příbuzného a po zjištění jeho názoru zastoupení vyhoví.

K využití tohoto institutu má dojít dle § 49 zákona č. 89/2012 Sb. v situaci, „*brání-li duševní porucha zletilému, který nemá jiného zástupce, samostatně právně jednat, může ho zastupovat jeho potomek, předek, sourozenec, manžel nebo partner, nebo osoba, která se zastoupeným žila před vznikem zastoupení ve společné domácnosti alespoň tři roky.*“

Rozsah působnosti zástupce jsou výslovně stanovena v ustanovení § 52, které stanoví, že „*zastoupení se vztahuje na obvyklé záležitosti, jak to odpovídá životním poměrům zastoupeného. Zástupce však není oprávněn udělit souhlas k zásahu do duševní nebo tělesné integrity člověka s trvalými následky.*“

Zákon pamatuje také na dispozice s financemi zastoupeného a stanovuje možnost nakládat zástupcem s jeho příjmy v rozsahu nezbytném pro obstarání obvyklých záležitostí, což je subjektivní kritérium dle poměrů zastoupeného. S prostředky na účtu je oprávněn nakládat do výše životního minima na jeden měsíc.

Pokud bude existovat více zástupců jednoho zastoupeného, mohou vystupovat každý zvlášť i společně. Dle § 53 si však jejich jednání nesmí odporovat, jinak se k jejich jednání nepřihlíží.

Inspiraci k této právní úpravě najdeme opět v důvodové zprávě.

„*Navržená úprava sleduje úpravu zástupčího oprávnění dalším členem domácnosti v § 284b a násl. rakouského občanského zákoníku ve znění jeho novely z r. 2006 a představuje jeden ze způsobů, kterým se naplňuje příkaz čl. 19 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením umožnit těmto osobám žít v rámci společenství s možností volby.*“

Určité charakteristické znaky tohoto způsobu zastupování, je možné nalézt i v zákonném zastoupení manželů dle § 21 zákona 94/1963. Rozsah zastoupení je totiž obdobný jako

nyňi, tedy běžné záležitosti a legitimitu zastupování v podobě sňatku, substituuje schválení soudu. Instituty se však rozcházejí zejména v účelu užití, který je dle úpravy zastoupení členem domácnosti kladen na hájení zájmů zletilého s duševní poruchou a rozšířenému spektru osob, způsobilých být zástupcem, na vzdálenější příbuzenské vztahy. Ač by se mnou autoři nového občanského zákoníku pravděpodobně nesouhlasili, zmíněné porovnání uvádím pro snadnější představu funkce institutu v praxi, pro jedince, jež mají dřívější právní úpravu stále zažitou.

2.4 Shrnutí

Dle provedeného rozboru je možné konstatovat, že nová právní úprava se v této oblasti neřídí poznatky z dřívějších právních úprav, ale reaguje na změny a podněty ve sféře mezinárodní. Tyto impulsy je možné podřadit pod poměry, mající vliv na proměny právního řádu, které jsou uvedeny již v úvodu této práce, jako materiální prameny práva. Následná dynamika právního řádu má působit na jeho subjekty a vyvolat tak dynamiku společnosti. Změna přístupu z náhradního na asistované či podporované rozhodování se dá označit jako přechod k tzv. **sociálnímu modelu** postižení, *jehož základní ambicí je přizpůsobit společenské, fyzické a právní prostředí potřebám jednotlivců tak, aby se odstranily sociální bariéry, namísto řešení osobních omezení způsobených tělesnou či duševní vadou. Tohoto cíle nezle dosáhnout pomocí medicíny a psychologie, ale spíše změnou právních norem, sociální politikou a vzděláváním.* (Marečková, Matiaško 2010, s. 37).

V takto nastolené právní úpravě je možné pozorovat odraz pedagogických tendencí, jež mají ty silnější naučit zejména odpovědnosti a ochotě – opatrovníci, podpůrci či zástupci a kolem těch slabších vytvořit jim blízké a důvěryhodné okolí, které bude usilovat o jejich seberealizaci. Tento náhled na smysl a účel právní úpravy vyplývá i z Úmluvy, která mimo jiné klade důraz na minimalizaci náhradního rozhodování a nahrazení modelem podpory při rozhodování. Není tedy možné nahlížet na současnou právní úpravu pouze tak, že dala zejména postiženým větší prostor rozhodovat, ale i tím směrem, že je třeba tyto osoby naučit přiměřeně ke svým možnostem prostor využívat ve svůj prospěch. Těmto tvrzením odpovídá pojetí andragogických paradigmat, jako klasického vztahu poučeného a vědoucího vzdělavatele, a vzdělávaného, který je tímto učitelem formován (Bartoňková, Šimek 2002, s. 24).

Nelze ale hovořit pouze o jedincích, tedy fyzických osobách jako jediných subjektech těchto interakcí. Zvýšená aktivita by měla, zejména v počátcích účinnosti právní úpravy, pra-

menit z veřejně prospěšných organizací a orgánů státní správy pro zvyšování povědomí o právní úpravě a jejím smyslu, účelu a správné aplikaci. Zvyšování vlivu těchto organizací je možné vysledovat v již výše zmíněné zahraniční právní úpravě, která s nimi často počítá jako s velmi aktivními subjekty. Jejich právní postavení, tedy přesněji řečeno aktivní legitimaci dovedl i Evropský soud pro lidská práva v nedávno vyneseném rozhodnutí **Câmpeanu vs. Rumunsko ESLP**.

3 MANŽELSTVÍ

V této kapitole bych se chtěl věnovat rozboru definičních znaků tohoto institutu a jejich vývoji v čase.

Základní definici manželství obsahovala bezmála každá kodifikace občanského nebo přímo rodinného práva. Zákon č. 94/1963 Sb. jej definoval v § 1, *Manželství je trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanoveným způsobem a hlavním účelem manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí.* Toto znění bylo pouze přesunuto ze základních zásad tohoto kodexu v čl. 1. Vzájemná pomoc byla zmíněna až v § 18, jako jeden ze vztahů manželství. Je tedy patrná určitá hierarchizace mezi účely manželství.

Oproti definici z ABGB lze pozorovat diskontinuitu a následnou kontinuitu se zákonem č. 89/2012. První zmíněný k manželství uvádí: *Svazky rodinné zakládají se smlouvou manželskou. Ve smlouvě manželské projevují dvě osoby rozdílného pohlaví podle zákona vůli svou, že chtějí v nerozlučném obcování žít, děti plodit, je vychovávat a sobě **obapolně pomáhati**.* Po srovnání se zákonem o právu rodinném, můžeme pozorovat, že císařský patent (ABGB) v manželství nevidí jako hlavní pouze funkci reprodukční a ekonomickou ale také sociální. I když k jejímu zajištění užívá velmi zvláštní způsob ochrany.

Je třeba poznamenat, že i komentář k obecnému zákoníku občanskému dovozuje, že manželku přísluší soudní ochrana dokonce vůči třetím osobám, které rušivě zasahují do osobního manželského práva. Proto mohl „manžel požadovat na manželce, aby se vrátila, žalobu zdržovací mohl podat vůči třetímu, se kterým manželka žila, a dožadovat se jí, aby ustal od všech styků, které se nesnášejí s účelem manželství. (Rouček, F., Sedláček, J., 1998, s. 455.)

A právě vzájemná pomoc manželů je prvkem, který nový občanský zákoník znovu řadí na stejnou úroveň. Je důležité zmínit, že se nejedná pouze o nenaplněnou proklamaci, ale i následující ustanovení s tímto prvkem počítají. Zákon č. 89/2012 Sb. vidí manželství, jako *trvalý svazek muže a ženy vzniklý způsobem, který stanoví tento zákon. Hlavním účelem manželství je založení rodiny, řádná výchova dětí a **vzájemná podpora a pomoc.***

Vztahy mezi manžely jsou jedním ze základních pilířů manželství, tudíž právní úprava povinností a práv mezi manžely představuje velmi významnou část právního řádu. (Hrušáková, M., Králíčková, Z., 2006, s. 89.)

Podle právní úpravy před rokem 2014 bylo tedy možné považovat, a mnoha lidmi také považované bezdětné manželství jako nenaplněné či dokonce zbytečné, pomineme-li majetkoprávní vztahy, které mezi manželi vzniknou. Nová právní úprava však již v definiční rovině manželství poukazuje na další nezbytnou funkci tohoto vztahu a tím je vzájemná solidarita manželů, tedy podpora a pomoc.

Specifická jsou také ustanovení následující, tedy §§ 688 a 689.

„Manžel má právo na to, aby mu druhý manžel sdělil údaje o svých příjmech a stavu svého jmění, jakož i o svých stávajících i uvažovaných pracovních, studijních a podobných činnostech.“

„Manžel je povinen při volbě svých pracovních, studijních a podobných činností brát zřetel na zájem rodiny, druhého manžela a nezletilého dítěte, které nenabýlo plné svéprávnosti a které žije spolu s manžely v rodinné domácnosti, a popřípadě dalších členů rodiny.“

Již jsem se setkal s kritikou těchto ustanovení a to zejména z důvodu jejich nevymahatelnosti a v případě jejich snahy o vynucení, také velkou pravděpodobností významného zhoršení vztahů mezi manžely s následným ohrožením perspektivy manželství. Jejich význam je ale odlišný. Podle mého názoru je účelem těchto ustanovení nejdříve informovat společnost, konkrétně manžele či budoucí manžele o poměrech v manželství, tedy že jeho funkce spočívá na základech upřímnosti, rovnosti a sdílené budoucnosti. Pokud budou partneři vstupovat do manželství s vědomím o těchto vzájemných povinnostech, může se snížit pravděpodobnost rozvratu manželství. Povědomí a následné dodržování těchto povinností má bezpochyby příznivý vliv na koherenci manželství. Případné porušení může být na druhou stranu jedním z tvrzení, odůvodňující žádost o rozvod. Pokud je tedy napadána nedokonalost takovýchto ustanovení z důvodu jejich samostatné soudní nevymahatelnosti, nejedná se o nic jiného, než pozůstatek formalismu a účelovosti, vypěstované předešlou kodifikací. Podle mého názoru zde a samozřejmě i na mnoha dalších místech má občanský zákoník působit na společnost informativně a výchovně, nikoli být k ruce pouze v soudním řízení.

3.1 Uzavření manželství a omezení ve svéprávnosti

S ohledem na zaměření této práce, jsem se rozhodl věnovat se klasické formě manželství pouze v obecné rovině a podrobněji se zaměřit na problematiku manželství osob s omezenou svéprávností.

Z důvodu, že jsou zde přímo dotčena práva postižených osob, konkrétně právo na rodinný život, bylo nutné při vytváření právní úpravy splnit mezinárodní závazky stanovené Úmluvou. V té se této problematice výslovně věnuje čl. 23, jehož cílem je odstranění diskriminace osob se zdravotním postižením ve všech záležitostech týkajících se manželství, rodiny, rodičovství a osobních vztahů na rovnoprávném základě s ostatními. Tohoto má být dosaženo uznáním práva těchto osob na uzavření manželství a založení rodiny, svobodně a zodpovědně rozhodnout o počtu svých dětí a zachování reprodukční schopnosti osob se zdravotním postižením. V historii byla duševní porucha posuzována jako jedna z překážek manželství. Dle ustanovení §§ 48 a 49 ABGB, zuřiví, šílení, blbí a nedospělí nemohli do manželství vstoupit vůbec a nezletilý včetně zletilých s omezenou svéprávností potřebovali souhlas otce, popřípadě zákonného zástupce a soudu. Zákonem 320/1919 Sb., tzv. rozlukovým zákonem a § 13, byl vznik duševní choroby, stanoven dokonce jako jeden z důvodů pro rozluky: *„O rozluky každého manželství žalovati lze, pro trvale nebo periodicky probíhající chorobu duševní, která trvá tři léta; pro těžkou duševní degeneraci vrozenou nebo získanou, čítaje v ni těžkou hysterii, pijáctví nebo navykklé nadužívání nervových jedů, jež trvá dvě léta; pro padnoucí nemoc, trvajících aspoň rok s nejméně šesti záchvaty v roce nebo s přidruženou duševní poruchou“*

Po vývoji právní úpravy směrem k rovnoprávnosti rodinných poměrů přirozeně odpadá souhlas otce a v zákoně o právu rodinném 265/1949 Sb. *„manželství nemůže uzavřít osoba stížená duševní poruchou nebo nedostatečně duševně vyvinutá. Uzavření manželství lze takové osobě povolit, jen je-li její zdravotní stav slučitelný s podstatou a účelem manželství.“*

Zákon č. 94/1963 Sb. se k dané problematice vyjadřoval velmi podobně ve svém ustanovení § 14: *„Manželství nemůže uzavřít občan stížený duševní poruchou, která by měla za následek omezení způsobilosti k právním úkonům. Soud může uzavření takového manželství povolit, je-li zdravotní stav občana slučitelný se společenským účelem manželství.“* Pouze z následujícího odstavce je možné vyčíst, že se k takto uzavřenému sňatku bez povolení staví jako k relativně neplatnému, kdy může být jeho neplatnost vyslovena po návrhu druhého manžela, avšak pokud se do výroku soudu o neplatnosti zdravotní stav postiženého manžela nestane slučitelným se společenským účelem manželství.

Na první pohled se právní úprava může zdát k postavení postižených osob vstřícná a do jisté míry shodná se současnou. Pokud ale porovnáme účel manželství, jak jej dobové kodifikace stanovují a jehož rozbor je proveden výše, nemůže toto tvrzení obstát. Nerovná je

také povinnost konat zvláštní řízení o povolení, které již ze samotné povahy působí diskriminačně.

Zákon 89/2012 provádí právní úpravu uzavření sňatku, co se týče osob omezených ve svéprávnosti po roce 2014 velmi jednoduše. V ustanovení § 673 uvádí, že „*manželství nemůže uzavřít osoba, jejíž svéprávnost byla v této oblasti omezena.*“ Problém nastává při uzavření manželství osobami omezenými či zbavenými způsobilosti k právním úkonům před 2014. V případě osob zbavených způsobilosti, není takový člověk oprávněn ke vstupu do manželství a s ohledem na nynější úpravu ani nemůže podat návrh na povolení uzavřít manželství, neboť k 1. 1. 2014 nabyl svéprávnost pouze k obvyklým věcem každodenního života. U osob omezených ve způsobilosti, je třeba vycházet ze znění výroku rozhodnutí o omezení. Do 31. 12. 2013 však soudy výroky o omezení způsobilosti k právním úkonům nekoncepily tak pregnantně, jak tomu má být při rozhodování o svéprávnosti nyní. Takovéto rozhodnutí obvykle způsobilost omezovalo stanovením finanční částky, kterou mohl dotčený jedinec disponovat. Pro nutnost vést povolovací řízení stačila skutečnost existence rozhodnutí o omezení a to dle již výše citovaného ustanovení § 14 ZOR (Svoboda, 2012, str. 10).

Dle citovaného článku bude třeba pro takovéto osoby buď počkat na marné uplynutí lhůty pro přezkum jejich případu soudem, nebo nové rozhodnutí, které jim svéprávnost pro uzavření manželství navrátí. Jsem toho názoru, že by takovýmto osobám v uzavření sňatku nemělo být bráněno, pokud je možné naplnění alespoň jednoho z účelů manželství dle § 655 NOZ a to v případech, pokud i z dřívějšího rozhodnutí o omezení způsobilosti k právním úkonům nevyplývá něco jiného. Pokud by totiž bylo třeba opět na vypršení lhůty či novém řízení, nebyl by tento přístup v souladu s Úmluvou a konečně ani s § 673 NOZ. Uvedené dovozují i ze skutečnosti, že k omezení ve způsobilosti k právním úkonům sahaly soudy před 2014 jen velmi zřídka a nejčastěji v případech nedostatečné finanční gramotnosti, která na uzavření manželství nemá zásadní vliv. Úmluva musí být samozřejmě také použita při rozhodování o omezení svéprávnosti v oblasti manželství.

3.2 Shrnutí

Z komparace uváděných ustanovení je možné pozorovat z části navazující vývoj institutu manželství, co se jeho obecné definice týče, na úpravu z ABGB, zatímco jeho uzavření osobami, stíženými duševní poruchou se kontinuálně vyvíjí vlivem z mezinárodněprávních závazků. V případě definice jsou změny nejpatrnější v účelu manželství, jehož stanovení

může mít přímý vliv na sňatečnost, neboť je tím ovlivněn počet vztahů, způsobilých stát se manželstvím. Z definičního ustanovení je také patrné, jak aktuální společnost nahlíží na institut manželství. Jeho povaha a účel jsou nyní pojímány obecněji a při výkladu norem je třeba brát v potaz i jejich edukační účel. Párům by tak při pouhém otevření občanského zákoníku mělo být daleko více známo, co je v manželství čeká a co mohou od tohoto institutu očekávat oni. Tento přístup by do budoucna měl přispět ke stabilitě vztahů v manželství a ke zvýšení sociálního povědomí osob o tomto institutu. Při rozboru ustanovení se mi také podařilo odkrýt přímý vztah účelu manželství a jeho uzavření osobou s duševní poruchou. Pokud by totiž například takováto osoba nebyla schopna řádné výchovy dětí, a účelem manželství by bylo pouze založení rodiny a řádná výchova dětí, byl by dán důvod na omezení svéprávnosti v této oblasti. Nyní jsou ale oba prvky v souladu i s již zmíněnou Úmluvou a v jejím světle by také měly být vykládány. Závěrem k této kapitole bych také rád zmínil ustanovení § 458 NOZ, které tuto kapitolu propojuje s předešlými a utvrzuje autonomii vůle osoby, uzavírající manželství. *„Zákonný zástupce nebo opatrovník není oprávněn za zastoupeného právně jednat v záležitostech týkajících se vzniku a zániku manželství, výkonu rodičovských povinností a práv.“*

4 VÝMĚNEK

Výměnek je právní poměr, založený smlouvou o výměnku (*contractus vitalitius*). Tou si dle ustanovení § 2707 zákona č. 89/2012 Sb. *vlastník nemovité věci vyměňuje v souvislosti s jejím převodem pro sebe nebo pro třetí osobu požitky, úkony nebo práva sloužící k zaopatření na dobu života nebo na dobu určitou a nabyvatel nemovité věci se zavazuje zaopatření poskytnout.*

Jeho pozice a význam v této práci velmi přesně popisuje následující:

*„Každé zařízení, mající základ v **platném právu**, ať již toto jest výplodem autoritativní vůle zákonodárcovy, aneb zákonným uznáním právního obyčeje, vždy má důležitý význam pro **rozvoj společnosti**. Význam ten bude tím hlubší, čím důležitější pro jednotlivce i celek jsou poměry, jichž úpravy zařízení to se dotýká, čím širší jsou kruhy, na něž působnost jeho se vztahuje a čím častěji a hustěji v životě se objevuje. To vše platí **plně** při výminku.“* (Horáček, 1900, s. 32)

K praktickému výkladu, by jistě byly jedni z nejpovolanějších dnešní senioři, kteří jeho užívání v praxi znají dobře z mládí. Vznik tohoto institutu je možné datovat téměř shodně ke vzniku tendencí o zachování rodového vlastnictví, tedy například pospolitosti kmene. Pro účely této práce, budu však jeho rozbor začínat v době účinnosti ABGB. Samotný institut vznikl jako právní obyčej poddanského stavu, pro vyhnutí se nerovnému postavení v dědickém řízení po smrti hospodáře statku vůči šlechtě. Hospodář si tak zajistil důstojné dožití a statek zůstal v rodině. I když se v této době mohlo jednat a pravděpodobně i jednalo o určité obcházení zákona, byl výměnek šlechtou tolerován. Zájmu bylo několik, zejména příjmy z pozemkové daně prosperujícího hospodářství či zachování silného a hojného stavu poddanského. *„Vzrůst obyvatelstva, podporovalo časté uzavírání sňatků a tyto velice uspišoval a usnadňoval odchod na výminku.“* (Horáček, 1900, s. 12 - 13).

4.1 Vývoj právní úpravy

Výslovně byly kodifikační snahy projeveny až ve vládním návrhu občanského zákoníku z roku 1937. Do této doby bylo možné pouze ze zákona o pozemkových knihách a z exekučního řádu vyvodit, že může být jako reálné břemeno založen. Vojáček, L., Tauchen, J., Schelle, K. 2011, s. 154).

Výměnku bylo v osnově věnováno 6 paragrafů a v podstatné míře se úprava podobá té současné. Dokonce předvídá potřebu úpravy tzv. budoucího výměnku a jako podpůrný

pramen práva při neexistenci ujednání uvádí místní zvyklost, tedy právo, smluvním stranám nejbližší. Byla také převzata úprava § 1100 osnovy do § 2709 NOZ „*I když to při zřízení výměnku nebylo ujednáno, přispěje osoba zavázaná k výměnku pomocnými úkony výměnkáři, který to nezbytně potřebuje v nemoci, při úrazu nebo v podobné nouzi. Této povinnosti se zproští, zprostředkuje-li umístění výměnkáře ve zdravotnickém nebo podobném zařízení. Nezavazuje-li osobu zavázanou z výměnku k placení nákladů pobytu v zařízení zvláštní právní důvod, nese je výměnkář ze svého.*“

Toto již právní úprava občanského zákoníku, účinného v roce 1951, opomíjí a naopak zužuje spektrum nemovitostí, způsobilých pro zřízení výměnku, jen na nemovitosti zemědělské a neujednají-li si strany jinak, použije se ustanovení o právech, ze kterých se výměnek skládá. Požadavek na způsobilost nemovitosti využívání výměnku podstatně omezil a za důvod úplného konce tohoto institutu bývá uváděn okamžik přijetí zákona č. 99/1948 Sb. o národním pojištění. (Vojáček, L., Tauchen, J., Schelle, K. 2011, s. 158).

Občanský zákoník č. 40/1964 Sb., jej již naprosto vypustil. Jeho náhradu do určité míry splňovalo věcné břemeno dožití. Vytratila se z něj tak ale jeho nejpodstatnější část.

Osobně si jako obsah „moderní“ smlouvy o výměnku představují například následující. Po převodu nemovitosti, si senior vymění doživotní bydlení ve vymezených částech nemovitosti. Tím může být pokoj se sociálním zařízením nebo k tomu určená jiná nemovitost. Dále může požadovat částečnou úhradu služeb, spojených s užíváním nemovitosti, péči a pomoc v nemoci a jednou denně teplou stravu. Aktivní senioři mohou kupříkladu jako svoji povinnosti přibrat péči o vnoučata.

4.2 Sociální význam výměnku

Je to právě povinnost podpory a pomoci, co odlišuje výměnek od obyčejného věcného břemene. A. Klášterská tento aspekt uvádí jako základní část charakteristiky institutu výměnku, když jej definuje jako „*institut, sloužící k zabezpečení hospodáře nebo osob z jeho nejbližšího okruhu pro případ, že by si tito lidé nemohli zajistit obživu.*“ (Klášterská, 1997, s. 98).

Pod zmíněnou podporou si bylo a velmi pravděpodobně i bude možné představit celou škálu služeb a plnění. Mimo materiálních a finančních dávek, šlo například o čistý a vytápěný příbytek, služby praní, zajištění teplé stravy, péče v nemoci až po vypravení řádného pohřbu výměnkáře. Z tohoto je patrné, že seniorům odchodem na výměnek neodpadly jen

starosti od hospodářství, ale také o zajištění vlastní péče. Pro zajištění těchto potřeb ale nebylo nutné opouštět své přirozené prostředí a zůstat v péči osob blízkých.

Spojení zániku výměnku s účinností zákona o národním pojištění jen potvrzuje jeho sociální funkci. Tím, že smluvními stranami byly obvykle otec a syn, zasahoval výměnek hluboko do poměrů rodinných. (Horáček, 1900, s. 7).

Výživovou povinnost tak převzal stát, což za chybné nepovažuji. Nevhodné podle mého názoru bylo odstranění institutu z občanského zákoníku, tedy razantní zásah do kodifikace bez impulsů zvenčí, tedy ze společnosti. Tímto došlo k „násilné“ dynamice společnosti, směřující ke změně chápání rodinných vztahů, zejména mezi stárnoucími rodiči a ekonomicky aktivními dětmi. Socializace těchto dětí tak vedla k desocializaci seniorů, neboť zákonodárce dal tímto společnosti na vědomí, že potřebuje mladé pracující a o staré se postará sám. Tato myšlenka koresponduje se smyslem a účelem tehdejších kodifikací, jejichž rozbor je proveden v úvodu této práce. Došlo tak k přetrhání sociálního povědomí v rodinných vztazích. Proto se může tento institut zdát mnoha jedincům nadbytečný a zastaralý. Tato skutečnost však jen potvrzuje dynamiku společnosti, která za těchto 67 let dosáhla svého vrcholu.

4.3 Shrnutí

Ze způsobu vzniku výměnku, tedy právního obyčeje, je možné vysledovat jeho účelnost a potřebu ve společnosti. Nikdy nebyl stanoven z autoritativní vůle zákonodárce, ale vyplynul z potřeb společnosti jako takové. Pokud by bylo správné stárnoucí členy domácnosti vyčleňovat za účelem maximalizace vlastního ekonomického růstu, výměnek by nikdy ve společnosti samovolně nevzniknul. Jeho vývoj by velmi pravděpodobně byl kontinuální a pouze by se přizpůsoboval potřebám společnosti, pokud by zákonodárce nedal najevo vlastní představu o jeho zbytečnosti. Institut výměnku není samozřejmě možné považovat za nástroj úplného vyřešení rodinných mezigeneračních problémů ani jako samostatnou důchodovou reformu. Na jeho nové začlenění do soukromého práva je podle mého třeba nahlížet jako na snahu naučit společnost znovu pečovat o své příbuzné i ve stáří.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 VLASTNÍ VÝZKUM

5.1 Metodologie a cíle výzkumu

Praktická část této práce se zabývá výzkumem úlohy občanského práva v sociální péči a zjišťuje přehled a schopnosti aplikace legislativy sociálních pracovníků ve vybraných zařízeních. Cílem mého výzkumu je zjištění, v jaké míře je přímo ve výkonu praxe sociálních pracovníků používán občanský zákoník? V jaké míře a jak jsou schopni sociální pracovníci reagovat na změny v legislativě a jak a v jakém rozsahu s legislativou seznamují osoby, o které pečují?

Součástí výzkumného vzorku je také odborník z advokátní praxe, jež má do výsledku výzkumu vnést náhled na situaci z pozice profesních znalostí práva. Cílem je získat názor odborníka na novou právní úpravu občanského práva, její kvalitu a ambice na dynamiku společnosti.

Mimo profesního postavení respondentů, jsem se snažil ve výzkumném vzorku o výběr respondentů, kteří na své pracovní pozici pracují již delší dobu, a mohou tak lépe porovnat změny, které jejich pracovní prostředí provázely.

Na základě provedeného výzkumu chci zhodnotit kvality a význam právní úpravy vybraných institutů občanského práva, jejich aplikační možnosti v sociální sféře a bude-li to dána oblast vyžadovat, případně úvahy o změnách de lege ferenda.

5.2 Zvolená metodologie

Pro výzkum ve své bakalářské práci jsem zvolil metodu kvalitativního výzkumu a to formou standardizovaného rozhovoru. Výzkumný vzorek byl zvolen tak, aby co nejvíce pokrýl spektrum poskytovaných sociálních služeb. Byly vybrány osoby, na pozicích „sociální pracovník“ a „vedoucí sociální pracovník“ v zařízeních – Domov pro seniory, Domov pro seniory se zvláštním režimem a Domov pro osoby se zdravotním postižením. Jelikož je bakalářská práce úžeji zaměřena na právní problematiku, byl do výzkumného vzorku zahrnut také dlouholetý odborník z advokátní praxe.

5.2.1 Kvalitativní výzkum

Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří, komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách. V typickém případě kvalitativní výzkumník vybírá na začátku výzkumu téma a určí základní výzkumné otázky. Otázky může modifikovat nebo doplňovat v průběhu výzkumu, během sběru a analýzy dat. (Hendl, 2008, s. 50).

5.2.2 Zvolené typy výzkumu

V průběhu analýzy dat jsem se rozhodl o dvojí typ výzkumu. Základním zdrojem dat jsou rozhovory, vedené strukturovanou formou s otevřenými otázkami. Jako doplnění jsem zvolil narativní rozhovor s respondentem, o jehož zkušenosti, která je zde předmětem zkoumání, jsem se dozvěděl náhodou během sběru dat.

5.2.2.1 *Strukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami*

Tento typ rozhovoru sestává z řady pečlivě formulovaných otázek, na něž mají jednotliví respondenti odpovědět. Tento typ rozhovoru se používá, když je nutné minimalizovat variaci otázek, kladených dotazovanému. Redukuje se tak pravděpodobnost, že se data získaná v jednotlivých rozhovorech budou výrazně strukturně lišit. (Hendl, 2008, s. 173).

5.2.2.2 *Narativní rozhovor*

Při narativním rozhovoru není subjekt konfrontován se standardizovanými otázkami, nýbrž je povzbuzován ke zcela volnému vyprávění. Vychází se z předpokladu, že existují subjektivní významové struktury o určitých událostech, které se vyjeví při volném vyprávění, a naopak neprojeví při cíleném dotazování. (Hendl, 2008, s. 176).

5.3 Otázky k rozhovorům

5.3.1 Otázky – Advokátní praxe:

- 1) Bude mít podle Vašeho názoru změna právní úpravy, posilující právní postavení těchto osob, vliv i na jejich postavení ve společnosti?

- 2) NOZ je odborníky často kritizován. Týká se tato kritika i oblasti právního jednání a postavení osob se sníženou rozhodovací schopností?
- 3) Zajisté jste za dobu své praxe zažil mnoho rektifikačních změn. Odrazily se tyto změny na chování společnosti, aniž by se jednalo přímo dotčené subjekty? Za jak dlouho? (Odhadem)
- 4) Jak hodnotíte institut výměnku? Může se v některých případech stát alternativou domova pro seniory?
- 5) Seznamujete klienty (rodinné právo, právní poměry osob se sníženou rozhodovací schopností) o obsahu právních norem a jejich významu, smyslu a účelu?

5.3.2 Otázky – Sociální pracovník - Domov pro osoby se zdravotním postižením:

- 1) Jak často používáte při své práci právní předpisy? A které nejčastěji?
- 2) Absolvoval/la jste za dobu své praxe nějaké školení ohledně právních předpisů?
- 3) Seznamujete se změnami právních předpisů i své klienty, popřípadě jejich příbuzné?
- 4) Poznala jste na své činnosti rektifikační změny od r. 2014?
- 5) Jsou při výkonu Vaší praxe vyvíjeny snahy o zvyšování samostatnosti klienta? Jakou formou?
- 6) Informujete klienta v průběhu pobytu o alternativách léčby/pobytu? (Pokud jsou)
- 7) V jakých případech jste ve Vašem zařízení vyžadovali souhlas s umístěním do 2014, a změnila se u Vás situace po 2014?
- 8) O kolik Vašich klientů (odhadem) by byli schopni pečovat jejich příbuzní?

5.3.3 Otázky – Sociální pracovník - Domov pro seniory:

- 1) Jak často používáte při své práci právní předpisy? A které nejčastěji?
- 2) Absolvoval/la jste za dobu své praxe nějaké školení ohledně právních předpisů?
- 3) Seznamujete se změnami právních předpisů i své klienty, popřípadě jejich příbuzné?
- 4) Poznala jste na své činnosti rektifikační změny od r. 2014?
- 5) Jsou při výkonu Vaší praxe vyvíjeny snahy o zvyšování samostatnosti klienta? Jakou formou?
- 6) Informujete klienta v průběhu pobytu o alternativách léčby/pobytu? (Pokud jsou)
- 7) Má někdo z Vašich klientů ve vlastnictví nemovitost nebo jí měl v době při příchodu do zařízení?

- 8) V jakých případech jste ve Vašem zařízení vyžadovali souhlas s umístěním do 2014, a změnila se u Vás situace po 2014?
- 9) O kolik Vašich klientů (odhadem) by byli schopni pečovat jejich příbuzní?

5.3.4 Sociální pracovník – narativní rozhovor

Při sběru dat v jednom z domovů pro seniory jsem narazil na pracovníci, která se zmínila o uzavření sňatku její maminky a to přímo v dotčeném domově. Položil jsem jí tedy následující otázky a na základě zásad narativního rozhovoru, ji nechal o zkoumané skutečnosti vyprávět. Respondentka také projevila velkou míru ochoty tím, že svolila k přiložení autentických snímků z obřadu.

Otázka: Zmínila jste se, že Vaše maminka uzavřela sňatek zde v domově. Můžete mi o tom povědět více?

5.4 Analýza a interpretace

Ještě před zahájením sběru dat, byli mnou všichni respondenti poučeni o zveřejnění této práce na internetu a na dotaz, zda souhlasí se zveřejněním zde uváděných dat, souhlasili. Pro účely této práce jsem respondenty požádal pouze o sdělení pracovní pozice a od kdy na této pozici pracují.

Podle pracovní pozice respondentů a povahy pokládaných otázek, jsem tuto kapitolu dále rozdělil na analýzu odpovědí sociálních pracovníků a analýzu odpovědí odborníka právní praxe.

Tabulka č. 1: Údaje o respondentech

Respondent	Pohlaví	Pracovní pozice	Nástup na pracovní pozici	Zařízení
A	žena	Vrchní sestra	1995	DPS
B	žena	Vedoucí soc. pracovnice	2003	DSZR
C	žena	Sociální pracovnice	1996	DOZP
D	muž	advokát	1979	AP

5.4.1 Analýza odpovědí sociálních pracovníků

První otázku, kterou jsem sociálním pracovníkům pokládal, jsem zjišťoval rozsah právních předpisů, které při své práci používají. **Na otázku č. 1** - Jak často používáte při své práci právní předpisy? A které nejčastěji? se respondenti v odpovědích až na drobnosti shodovali. Všichni uvedli, že s předpisy pracují často a jedná se nejčastěji o zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, vyhlášku Ministerstva práce a sociálních věcí 505/2006 Sb. a zákon č. 89/2012 Sb. občanský zákoník. Respondentka (A) zmínila také zákon č. 101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů. Při položení otázky respondenti reagovali velmi rychle a zákony uváděli bezprostředně za sebou téměř bez přemýšlení.

Z odpovědí respondentů i způsobu jejich reakce je zřejmé, že dotčené předpisy dobře znají a uvědomují si i jejich vzájemnou provázanost.

Otázka č. 2: Absolvoval/la jste za dobu své praxe nějaké školení ohledně právních předpisů? V tomto případě byly podle očekávání u všech respondentů odpovědi kladné. (B) však zmínila i konkrétní právní předpisy, jež byly předmětem školení. Jednalo se však pouze o zákon o sociálních službách a vyhlášku Ministerstva práce a sociálních věcí 505/2006 Sb. (C): *účastním se zejména takových, které organizuje legislativní odbor MPSV a která řeší změny ve výše uvedeném zákoně.* Zde jsem byl překvapen, že již po roce a půl účinnosti NOZ neproběhlo žádné školení ohledně tohoto právního předpisu.

Otázka č. 3: Seznamujete se změnami právních předpisů i své klienty, popřípadě jejich příbuzné? Zde se již začínaly odpovědi poměrně lišit. Zatímco (A) uvádí *spíše výjimečně. V případě, že se změna právních předpisů dotkne jakýchkoliv změn ve smluvním vztahu klient – poskytovatel, tak vždy.* Tak (B) odpověděla *ano, vždy při jednání se zájemcem o službu. Stávající klienty v domově vždy na pravidelných schůzkách zpravidla jednou za čtvrtletí.* (C): *Se změnami seznamujeme uživatele na pravidelných provozních schůzkách, rodiče vždy, když se dostaví.* Zde se mi líbí způsob pravidelných schůzek za účelem „školení klientů“ o změnách v legislativě.

Otázka č. 4: Poznala jste na své činnosti rekodifikační změny od r. 2014? Na tuto otázku se respondenti téměř shodovali, že přímo změny zatím nepocítili. (B) uvedla poznatek z praxe - *Pouze např. praktická věc, že při vyplácení pozůstalostí již finance neodnášíme notářům, ale vždy si chodí pozůstalí s Usnesením k nám do domova.* (C): *Několikrát jsem se setkala s usnesením o zahájení řízení o omezení svéprávnosti, která má být nově soudy*

přezkoumávána. Zde je možné zpozorovat, že nejdříve se v profesní rovině projeví změny v legislativě při jednání s orgány veřejné moci, tedy úřady, popřípadě soudy.

Otázka č. 5: Jsou při výkonu Vaší praxe vyvíjeny snahy o zvyšování samostatnosti klienta? Jakou formou? Odpovědi na tuto otázku mě z části potěšili, ale na druhou stranu odhalili vážné nedostatky. Respondetka (A): *Snahy o zvyšování samostatnosti klienta jsou vyvíjeny vždy, ovšem s ohledem na jeho zdravotní stav. Sociální pracovník se na samostatnosti klienta nijak výrazně nepodílí, velkou zásluhu v této oblasti mají pracovníci v přímé péči (zdravotní sestry, pracovníci v sociálních službách, rehabilitační pracovníci, terapeutky volnočasových aktivit).* Respondetka (B) uvedla, *maximálně se snažíme je podpořit, doprovodit na úřady apod. Je to ovšem velmi náročné především vzhledem k nedostatku pracovníků v sociálních službách, kteří by se mohli takto individuálně věnovat klientům.* Velmi se mi líbí snaha o samostatnost a tedy i o seberealizaci klienta. Také je zajímavé, že z odpovědí respondentů vyplynulo, že již takováto situace trvá déle, než účinnost občanského zákoníku, který velkou míru samostatnosti v této oblasti předpokládá. Je možné odvodit, že v tomto případě je již dynamika společnosti v rozvoji a minimálně kopíruje smysl a účel ustanovení občanského zákoníku.

Otázka č. 6: Informujete klienta v průběhu pobytu o alternativách léčby/pobytu? (Pokud jsou) Při položení této otázky, je mimo odpovědi zajímavá také její interpretace respondenty. Podle očekávání se odpovědi týkaly alternativ, poskytovaných v zařízení, nikoli například institutů asistovaného podporování či výměnku. Respondentka (A) uvádí, *že o alternativách informují, a jsou jimi alternativy léčby – praktický lékař a alternativy pobytu – sociální pracovník (1lůžkové pokoje, 2lůžkové pokoje, nebo doporučení jiného zařízení z důvodu nevyhovující cílové skupiny našeho zařízení).* Na rozdíl (B) zmiňuje: *Nikoli, z důvodu, že poskytujeme pouze nepřetržitou pobytovou sociální službu.*

Otázka č. 7: Má někdo z Vašich klientů ve vlastnictví nemovitost nebo jí měl v době při příchodu do zařízení? Zde jsem byl odpověďmi poměrně překvapen. V případě (A) byla odpověď: *ano vlastní i vlastnil.* (B) je již konkrétnější a uvádí, že asi 80 % klientů má nebo mělo do odchodu do domova ve vlastnictví dům nebo byt. Takto se podstatně rozšiřuje spektrum osob, způsobilých zřízením výměnku.

Otázka č. 8: V jakých případech jste ve Vašem zařízení vyžadovali souhlas s umístěním do 2014, a změnila se u Vás situace po 2014? (A) souhlas vyžadujeme v každém případě a situace se nijak nezměnila (B) Situace se nezměnila, praxe je pořád stejná. Vždy před příje-

tím do domova se jedná osobně v přítomnosti rodiny se zájemcem o naše služby. Pokud klient nesouhlasí s podmínkami, tak do domova nenastupuje.

Otázka č. 9: O kolik Vašich klientů (odhadem) by byli schopni pečovat jejich příbuzní? (A) všichni klienti jsou u nás právě z důvodu toho, že jejich příbuzní nemají možnost se o ně postarat. (B) Pokud by příbuzní měli zájem, bylo to v jejich možnostech a schopnostech ve spolupráci s pečovatelskými službami, agenturami zdravotních služeb apod., tak se domnívám, že ve svém přirozeném prostředí může zůstat 100% klientů. Velmi zajímavou je odpověď respondentky (C) *To je otázka pro ty příbuzné, ale jak to tak vidím, tak málo kdo. Ovšem v některých případech se situace z naprostého nezájmu prudce změní, a to když je uživateli přiznán důchod nebo příspěvek na péči ve čtvrtém stupni.*

5.4.2 Analýza odpovědí odborníka právní praxe

Otázka č. 1: Bude mít podle Vašeho názoru změna právní úpravy posilující vliv na právní postavení těchto osob, vliv i na jejich postavení ve společnosti?

Nová právní úprava je dle mého názoru do jisté míry výsledkem a odrazem judikatury Ústavního soudu v této oblasti, kdy Ústavní soud opakovaně apeloval na soudy nižších stupňů, aby nadměrně neužívaly institutu zbavení svéprávnosti (např. IV. ÚS 3102/08 ze dne 12. 7. 2010).

Změna právní úpravy v této oblasti je tak bezpochybně významným krokem vpřed; nicméně bude otázkou, jak se s touto úpravou vyrovnají soudy - Pokusím se aplikovat jednoduchý příklad: Nově, kromě základního pravidla o tom, že soud může omezit svéprávnost člověka v rozsahu, v jakém člověk není pro dušení poruchu, která není jen přechodná, schopen právně jednat, se přidávají další podmínky, které musí být splněny, aby mohl být zásah do práv osoby skutečně realizován. Zásadní podmínkou, bez které nemůže dojít k omezení, je, že osobě musí bez omezení hrozit závažná újma (institut omezení svéprávnosti je tak pouze krajním prostředkem). Co to však závažná újma je, v jaké míře musí takové osobě hrozit atd., již občanský zákoník nevymezuje a bude tak záležet na výkladové praxi soudů.

Ustanovení týkající se postavení těchto osob bude tedy velkou výzvou pro opatrovnické soudy, opatrovníky, sociální pracovníky pečující o člověka, i pro rodiny a přátele osob s postižením, aby využili daný čas a společně s osobou se sníženou schopností právně jednat zhodnotili, jaké opatření by pro něj bylo nejvhodnější.

Co se týče nezletilých osob, zde se rovněž domnívám, že došlo k výraznému posunu, zejména s ohledem na nastupující generaci mladých lidí, kteří se již často před dovršením zletilosti samostatně živí a měli by tak mít možnost samostatně jednat a rozhodovat.

Tedy, dle mého názoru, nová právní úprava zlepšuje postavení osob se sníženou schopností právně jednat a dává jim větší možnost samostatného rozhodování, které může být doplněno jedním z podpůrných opatření.

Otázka č. 2: NOZ je odborníky často kritizován. Týká se tato kritika i oblasti právního jednání a postavení osob se sníženou rozhodovací schopností?

Spíše naopak. Již neúčinný občanský zákoník byl poměrně často kritizován laiky i odbornou veřejností za úpravu postavení osob s omezenou schopností právního jednání. Nový občanský zákoník se v této věci nechal inspirovat především zahraniční úpravou a konstantní judikaturou Evropského soudu pro lidská práva, kde má tato oblast poměrně propracovanou fungující právní základnu.

Otázka č. 3: Zajisté jste za dobu své praxe zažil mnoho rektifikačních změn. Odrazily se tyto změny na chování společnosti, aniž by se jednalo přímo dotčené subjekty? Za jak dlouho? (Odhadem)

Každá významná změna právní úpravy se dozajista dotkne chování osob ve společnosti. Časové určení projevení změny nelze určit ani odhadem, když každá změna se ve společnosti odrazí jinak v závislosti na úpravě a závažnosti takovéto změny. Nicméně pro právníka nese každá velká změna právní úpravy značný problém, protože při poskytování právního poradenství klientovi se není možno opřít o ustálenou judikaturu a odbornou literaturu, a musí tak být klientovi zdůrazněno, že poskytnutá právní rada se může (v návaznosti na vývoj judikatury k danému tématu) měnit v čase.

Otázka č. 4: Jak hodnotíte institut výměnku? Může se v některých případech stát alternativou domova pro seniory?

Institut výměnku již v českém právním řádu existoval v podobě věcného břemene dožití, nicméně nová právní úprava je širší a zakládá vyšší míru právní jistoty při užívání tohoto institutu.

Dle mého názoru se výměnek může v budoucnu stát institutem využívaných hlavně ve větších městech, kdy rodiče vlastní lukrativní byt ve velkém městě, tento převedou na svého potomka s tím, že současně uzavřou smlouvu o výměnku, jejímž předmětem bude

úprava doživotního bydlení a péče. Potomek tak získá byt výměnou za povinnost nechat rodiče v bytě dožít a poskytnout jim veškerou nutnou péči. Nedomnívám se však, že se institut výměnku obecně stane náhradou domova pro seniory.

Otázka č. 5: Seznamujete klienty (rodinné právo, právní poměry osob se sníženou rozhodovací schopností) o obsahu právních norem a jejich významu, smyslu a účelu?

V rámci poskytování komplexních právních služeb se vždy snažíme seznámit klienty o účelu a smyslu právních norem, radíme jim od okamžiku vzniku rizika sporu a analyzujeme možné postupy tak, aby bylo co nejlépe dosaženo zamýšlenému účelu.

5.4.3 Analýza odpovědi sociálního pracovníka – narativní rozhovor

Otázka: Zmínila jste se, že Vaše maminka uzavřela sňatek zde v domově. Můžete mi o tom povědět více?

Maminka se narodila roku 1936 a zde v domově je asi od roku 1995. Budoucího manžela pana Mirka narozeného 1939 poznala právě zde. Dlouhou dobu spolu pěkně vycházeli a byli si navzájem oporou. V roce 2006 se rozhodli uzavřít sňatek. Toto jim bylo umožněno přímo v domově. Tehdejší starosta přijel a osobně oba oddal. Sama jsem byla při uzavírání manželství přítomna. Domov následně poskytl manželům ubytování ve společném pokoji. Podle mého názoru, je velmi důležité podporovat veškeré pozitivní vztahy, které se na domově vytvářejí. Pro klienty je samozřejmě důležitá všestranná péče, ale vytvořená přátelství či manželství jsou obrovskou motivací pro chuť do života.

6 SHRUTÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Jako cíl mého výzkumného šetření jsem si stanovil zjištění úlohy občanského práva v sociální péči. Dále zkoumání přehledu a schopnosti aplikace legislativy sociálních pracovníků ve vybraných zařízeních. Z výzkumu vyplynulo, že občanský zákoník je pracovníky v sociálních službách přímo aplikován, a to vždy ve vztahu k vykonávané činnosti. Ze zkoumání také vyplynulo, že sociální pracovníci mají o legislativě poměrně velký přehled a výjimkou nejsou také pravidelná školení. Ta však chybí právě v oblasti občanského práva. Důvodem bude pravděpodobně zaměřením MPSV na plány školení pouze ve sféře zvláštních právních předpisů. Také je významné zjištění, že klienti jsou se změnami v právních předpisech seznamováni a to současně se svými příbuznými. Neděje se tak však vždy a obvykle jen co se týče jejich smluvního vztahu se zařízením. Závěrečné dotazování, směřované na respondenty ze sféry sociálních pracovníků, mířilo na zjištění potencionální alternativy péče, respektive možnosti stát se smluvní stranou smlouvy o výměnku. Výsledky ukázaly, že nemovitost vlastní či vlastnili téměř všichni senioři v zařízeních. Problém však tkví v zájmu příbuzných o jejich péči. Překážky na straně příbuzných však nebyly předmětem zkoumání. Je možné si ale představit upřednostňování vlastních zájmů a to zejména ekonomických.

Druhým zkoumaným zdrojem informací byly odpovědi respondenta z právní praxe. Zde jsem zaměřeným výzkumem cílil zejména na zjištění schopnosti práva vyvolat dynamiku společnosti a odhalit názor odborníka z právní praxe na novou právní úpravu. Získané poznatky pro mě byly obrovským přínosem a potvrzením, že aktuální právní úprava jde správným směrem. Respondent zmiňuje jako inspiraci naší nově přijaté legislativu zahraniční úpravu a konstantní judikaturu Evropského soudu pro lidská práva, což přímo koresponduje s teoretickou částí. Odpověď *„ustanovení týkající se postavení osob s omezenou rozhodovací schopností, bude tedy velkou výzvou pro opatrovnické soudy, opatrovníky, sociální pracovníky pečující o člověka, i pro rodiny a přátele osob s postižením, aby využili daný čas a společně s osobou se sníženou schopností právně jednat zhodnotili, jaké opatření by pro něj bylo nejvhodnější“* myslím není třeba více komentovat. Jen možná pro upřesnění doplnit, že pod pojmem „přátele osob s postižením“ je třeba si představit i spolky či jiné neziskové organizace. I když jsem si vědom, že se již nenacházím v teoretické části, rád bych ke komparaci odpovědi respondenta zmínil úvodní slova publikace již z roku 1911: *„Jest zajisté v zájmu útvarů společenských, jako jsou rodiny, obce, státy, aby*

o osoby, jež z nějakého důvodu nejsou s to sami o sebe se starati neb jměním svým hospodařiti, nějak bylo postaráno. (Svoboda, 1911, s. 1)

Velkým přínosem pro mě i mou práci bylo setkání s pracovníci domova pro seniory, jejíž maminka byla v domově přímo oddána. Mohl jsem tak část teoretické práce poznat na vzorovém příkladu z praxe. Ověřilo se mi, že sociální dynamika v této oblasti je mnohem dále, než byla dřívější právní úprava a bylo zde na místě ji potřebám společnosti přizpůsobit.

ZÁVĚR

Teoretické části této práce jsem věnoval podrobný rozbor vybraným institutům občanského práva, které přímo souvisejí se sociální pedagogikou. Pro teoretickou analýzu jsem převážně volil ustanovení občanských kodifikací, popřípadě souvisejících zákonů a odborné literatury a to s důrazem na historický exkurz s cílem vystihnout smysl a účel právní úpravy, a to zejména té aktuální. Snažil jsem se odkrýt podstatu právní úpravy tak, aby byla dotčená ustanovení uchopitelná v celém svém kontextu a ne pouze jako slovní fráze v právním předpise. Při komparaci různých dobových zákoníků poukázat na odrazy chování společnosti, které následovalo po „uvedení právního předpisu v život“, tedy sociální dynamiku. Výzkumem v praktické části jsem cílil na dva typy respondentů. Byli jimi dlouholetí pracovníci v sociálních službách a odborník z právní praxe. Takto jsem komparovat různé názory z rozdílného vzorku populace. V začátcích vypracovávání této bakalářské práce jsem pocítoval určitou míru abstraktnosti tohoto tématu a zdálo se mi složité aplikovat závěry, jež jsem si stanovil docílit v teoretické části na část praktickou. Následné shromáždění a analýza dat z rozhovorů vybraných respondentů mě však přesvědčili o naprostém opaku. Docílil jsem k závěru, že právo se v této době dostává do pozice, kdy je nutné jej začít chápat přístupem tzv. právní terapie, což je třetí a poslední modelový stupeň, jak je vymezili Marečková a Matiaško. *„Předmětem zájmu právní terapie je vliv právních norem, právní praxe a vystupování soudců, advokátů, soudních znalců apod. na duševní zdraví a duševní fungování osob s postižením. Přitom není nijak překvapivé, že hledisko osoby s postižením odpovídá hodnotám obsaženým v lidských právech, jako je respekt a důstojnost.“* (Marečková, Matiaško 2010, s. 39 a 40).

Velmi mě také potěšilo setkání s respondentkou, jež byla osobně přítomna uzavření manželství seniorů a to již v roce 2006. Díky informacím, které jsem mohl zvoleným rozhovorem načerpat, jsem zjistil, že v tomto případě byl vývoj společnosti rychlejší než právní úprava a je možné takto ověřit, že momentálně zákonodárce zvolil cestu správným směrem.

Závěrečná zjištění však nebyla ve všech hlediscích kladná. Zejména při získávání informací pro praktickou část této práce jsem odhalil podstatné nedostatky v naší právní sféře. Největší chybu vidím v přístupu k platnému a účinnému právu. Není možné a tím spíše spravedlivé plně uplatňovat zásadu neznalost zákona neomlouvá, neboť společnost prostě nemá možnost se s platným a závazným právem v reálné době seznámit. A uvedené platí i

o historii práva. Zajisté by mohlo této situaci pomoci realizovat záměr e-sbírky, který je již dlouhou dobu plánován. Toto je však prozatím v nedohlednu. Tato překážka velkou měrou brání přirozenému vývoji sociální dynamiky a roli oznamovatelů platného práva plní v případě široké společnosti média, v případě užších skupin, jako například sociálních pracovníků je to zaměstnavatel, popřípadě zřizovatel či MPSV. Svoji práci bych rád ukončil citováním básně Josefa Václava Sládka. Ačkoli je publikovaná v díle, věnovanému výměnku, poměrně výstižně postihuje náladu v rodinných vztazích, které by podle mého názoru měli ve společnosti převládat.

„Dost práce juž, já chci mít klid

a složit svoje břímě,

zem sklizena, chci připravit se

jako ona k zimě.

Pojď synu můj, tvůj statek jest,

Já dávám ti ho celý –.

Bůh žehnej v každé hodině

tvým stájím, role, luka,

at' spokojeně na klíně

si mohu chovat vnuka.

At' na dvoře tam z chalupy

se mohu dívat klidný

na stohy tvé a na kupy

- a ty buď na mne vlídný.“

(Horáček, 1900, s. 1)

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- GONSIOROVÁ, B. *Podporované rozhodování*. E-pravo.cz, 2014 [online]. [cit. 2015-03-21] (dostupné z: <http://www.epravo.cz/top/clanky/podporovane-rozhodovani-94910.html>)
- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 407 s. ISBN 80-7367-040-2.
- HORÁČEK, C., *Výminek: úvaha agrárně politická*. Praha: Rozhledy, 1900, 81 s.
- HRÁDEK, J. *Perspektivy institutu opatrovnické rady*. Jurisprudence, 2013, č. 1, str. 18–22.
- HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3., přepr. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006, c1998, 398 s. ISBN 80-7239-192-5
- JURÍČKOVÁ, L., IVANOVÁ, K., FILKA, J. *Opatrovnictví osob s duševní poruchou*. 1. vyd. Praha: Grada, 2014, 160 s. ISBN 978-80-247-4786-6.
- KLÁŠTERSKÁ, A., *Forma sociálního zabezpečení na vesnici v 18. století a první polovině 19. století*. Výměnek v pozemkových knihách vesnice Lhůty u Štáhlav. In: Historická demografie, č. 21, 1997, s. 93–131
- KLÍMA, K. *Komentář k Ústavě a Listině*. 2., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, 1441 s. ISBN 978-80-7380-140-3.
- KOČÁRKOVÁ, M. *Způsobilost nezletilých k právním úkonům v českém a německém právu* [online]. [cit. 2015-04-13]
- KOŘÍNKOVÁ, D. *Analýza oblasti právní způsobilosti a opatrovnictví uživatelů sociálních služeb z hlediska transformace sociálních služeb*. 1. Vyd. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky, 2013, [online]. [cit. 2015-03-21] (Dostupné z: <http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/025/002884.pdf>)
- NOVOTNÝ, P. *Nový občanský zákoník*. 1. vyd. Praha: Grada, 2014, 194 s. ISBN 9788024751672.
- PAVLÍK, P. *Způsobilost občanů k právním úkonům*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČSR, 1984, Zprávy pro soudce z lidu; 4, 1984, s. 79 – 99.
- PRUDÍKOVÁ, D., SMOLÍKOVÁ, K., HRUBÁ, E., PLHÁKOVÁ, K., ČERMÁKOVÁ, E.
- PRUDÍKOVÁ, D., SMOLÍKOVÁ, K., HRUBÁ, E., PLHÁKOVÁ, K., ČERMÁKOVÁ, M., *Podkladový materiál k semináři pro veřejné opatrovníky k problematice vý-*

konu opatrovnictví uživatelů služeb sociální péče ve vztahu k procesu transformace a deinstitucionalizace sociálních služeb [online]. [cit. 2015-03-21]

(dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/15636/podklady_pro_opatrovniky_final.pdf)

ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. 1. díl, Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1936, reprint Praha: Codex, 1998

SCHELLE, K. *Vývoj právních kodifikací: sborník z mezinárodní vědecké konference*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2004, 262 s. ISBN 80-210-3610-9.

SLÁMA, M. *Hledání přirozeného práva*. Praha: Ústav práva a právní vědy, 2012, 351 s. ISBN 978-80-905247-1-2

SVOBODA, F. *Péče o osoby nesvéprávné: rádce pro rodiče, poručníky, opatrovníky a členy sirotčích rad*. Žďár na Moravě: Nakladatelství J. Toman, 1911, 68 s.

SVOBODA, K. *Řízení o povolení uzavřít manželství*. *Rekodifikace a praxe*, č. 12, str. 10 – 14.

SVOBODA, K. *NOZ v praxi: Podmínky nedobrovolného převzetí a držení člověka v zařízení, poskytujícím zdravotní péči*. *Bulletin-advokacie.cz*, 21. 07. 2014 [online]. [cit. 2015-03-21] (dostupné z: <http://www.bulletin-advokacie.cz/noz-v-praxi-podminky-nedobrovolneho-prevzeti-tni-peci-104?browser=full>)

VOJÁČEK, L., TAUCHEN, J., SCHELLE, K. *Proměny soukromého práva: sborník příspěvků z konference ke 200. výročí vydání ABGB*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2011, 437 s. ISBN 978-80-210-5613-8

SEZNAM POUŽITÉ LEGISLATIVY

- Zákon č. 2/1993., o vyhlášení Listiny základních práv. In: CODEXIS [právní informační systém]. ATLAS Consulting [cit. 12. 03. 2015]
- Ústavní zákon č. 1/1993., Ústava České republiky. In: CODEXIS [právní informační systém]. ATLAS Consulting [cit. 12. 03. 2015]
- Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 10/2010 Sb.m.s., o sjednání Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením., In: CODEXIS [právní informační systém]. ATLAS Consulting [cit. 12. 03. 2015]
- Císařský patent č. 946/1811 Sb., Obecný občanský zákoník rakouský., In: CODEXIS [právní informační systém]. ATLAS Consulting [cit. 12. 03. 2015]
- Zákon č. 320/1919., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství. In: CODEXIS [právní informační systém]. ATLAS Consulting [cit. 12. 03. 2015]
- Zákon č. 265/1949., o právu rodinném., Zákon č. 372/2011., o zdravotních službách., In: CODEXIS [právní informační systém]. ATLAS Consulting [cit. 12. 03. 2015]
- Zákon č. 141/1950., občanský zákoník., In: CODEXIS [právní informační systém]. ATLAS Consulting [cit. 12. 03. 2015]
- Zákon č. 94/1963., o rodině., In: CODEXIS [právní informační systém]. ATLAS Consulting [cit. 12. 03. 2015]
- Zákon č. 40/1964., občanský zákoník., In: CODEXIS [právní informační systém]. ATLAS Consulting [cit. 12. 03. 2015]
- Zákon č. 20/1966., o péči o zdraví lidu., In: CODEXIS [právní informační systém]. ATLAS Consulting [cit. 12. 03. 2015]
- Zákon č. 108/2006., o sociálních službách., In: CODEXIS [právní informační systém]. ATLAS Consulting [cit. 12. 03. 2015]
- Zákon č. 372/2011., o zdravotních službách., In: CODEXIS [právní informační systém]. ATLAS Consulting [cit. 12. 03. 2015]
- Zákon č. 89/2012., občanský zákoník., In: CODEXIS [právní informační systém]. ATLAS Consulting [cit. 12. 03. 2015]

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

- ABGB Císařský patent č. 946/1811 Sb.
- AP Advokátní praxe
- DOZP Domov pro osoby se zdravotním postižením
- DPS Domov pro seniory
- DSZR Domov se zvláštním režimem
- MPSV Ministerstvo práce a sociálních věcí
- NOZ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
- ZOR Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1: Údaje o respondentech.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P1: Fotodokumentace ze svatby seniorů

PŘÍLOHA P I: FOTODOKUMENTACE ZE SVATBY SENIORŮ

(Fotografie č. 1 – Uzavření sňatku)

(Fotografie č. 2 – Uzavření sňatku)

(Fotografie č. 3 – Uzavření sňatku)